

א

פלוני

נגד

1. פלונית

2. הנהלת בתי הדין הרבניים

3. בית הדין הרבני הגדול

4. בית הדין הרבני האזורי תל אביב-יפו

ב

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט גבוה לצדק

[6.7.2008, 7.4.2008]

ג

לפני השופטים ע' ארבל, ס' ג'ובראן, ח' מלצר

ד

העותר והמשיבה 1 (להלן: המשיבה), יהודים אזרחי צרפת, נישאו כדת משה וישראל. שנה וחצי לאחר נישואיהם עברו בני הזוג להתגורר במושב האיים הצרפתית גוואדלופ וכשנתיים לאחר נישואיהם הדתיים נישאו בצרפת בנישואים אזרחיים. בשנת 2005 עברו בני הזוג להתגורר בנפרד ובשנת 2007 התיר בית המשפט בגוואדלופ את נישואיהם האזרחיים. ימים אחדים קודם לכך הגישה המשיבה למשיב 4 (להלן: בית הדין הרבני או בית הדין) תביעה לגירושין נגד העותר ובה ביקשה, בין היתר, לעכב את יציאתו של העותר מן הארץ. בקשתה התקבלה. לאחר שנודע לעותר כי הוצא נגדו צו לעיכוב יציאה מן הארץ הוא פנה לבית הדין הרבני בבקשה לבטלו, מחמת חוסר סמכות לדון בעניינם של בני הזוג. בית הדין הורה כי שאלת הסמכות תידון במועד מאוחר יותר והתנה את ביטולו של צו עיכוב היציאה בהשלשת הגט על ידי העותר. העותר פנה למשיב 3 בבקשה לרשות ערעור, שנדחתה. מאוחר יותר, פסק בית הדין כי אף שבני הזוג אינם מתגוררים באופן קבוע בישראל, יש להם זיקה ממשית לארץ בשל העובדה כי הם נוהגים לבקר בישראל באופן תכוף ולשהות בה כמה פעמים בשנה; כי משפחתם המורחבת נמצאת בישראל; כי הם בעלי רכוש משותף רב מאוד בישראל וכי אביו של העותר הובא לקבורה בישראל. עוד הוזכר כי בטרם התגלע הסכסוך בין בני הזוג הוסכם ביניהם כי יחיו את שארית חייהם בארץ. על סמך כל אלה, ומחשש שמא תיוותר העותרת עגונה וחסרת סעד, נפסק כי ישראל היא מרכז חייהם של בני הזוג וכי זיקתם לארץ די בה כדי להקנות לו סמכות בעניינם. העותר ערער על פסק הדין למשיב 3 וערעורו נדחה. מכאן העתירה.

ה

ו

ז

לטענת העותר, פסקי הדין שנתנו המשיבים 3, 4, וכן צו עיכוב היציאה מהארץ שהוצא נגדו, הם בלתי חוקיים, הם ניתנו בלא סמכות ופוגעים בזכויות יסוד המוקנות

לו. לפי הטענה, מקום מושבם של בני הזוג לאורך השנים הרלוונטיות של נישואיהם היה בגואדלופ, בעוד שישראל לא שימשה מעולם כמדינת מושב בעבור מי מהם.

בית המשפט העליון (מפי השופטת ע' ארבל) פסק:

א. (1) סמכות השיפוט של בתי הדין הרבניים בישראל בענייני נישואין וגירושין של יהודים, הן מבחינה לאומית והן מבחינה בינלאומית, מעוגנת בסעיף 1 לחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), התשי"ג-1953 (להלן: חוק השיפוט) (1690).

ב. (2) בהתאם להוראת הסעיף, מותנית סמכותו הייחודית של בית הדין הרבני בהתקיימותם של ארבעה תנאים מצטברים: כי הנושא הנתון להכרעה הוא עניין של נישואין וגירושין; כי בני הזוג בעלי הדין הם יהודים; כי בני הזוג נמצאים בישראל; כי בני הזוג הם אזרחי המדינה או תושביה (א-691 ב).

ג. (3) תנאים אלה אמורים להתקיים בשני בני הזוג כאחד, כך שמקום שבו אחד מבני הזוג אינו מקיים תנאי מהתנאים האמורים, יהיה בית הדין הרבני בעל סמכות שיפוט רק כפוף להסכמת הצדדים (א-691).

ד. (4) בנסיבות דנן, מתקיימים שני התנאים הראשונים. באשר לתנאי השלישי, הוא תנאי ההימצאות בישראל, המכונה גם תנאי סמכות השיפוט הבינלאומית הטריטוריאלית, עולה כי במועד הגשתה של תביעת הגירושין לבית הדין נמצאו שני הצדדים מבחינה פיסית בישראל. מכאן שניתן לומר כי אף תנאי זה מתקיים (א-691 ה).

ה. (5) באשר להתקיימותו של התנאי הרביעי, המכונה גם תנאי סמכות השיפוט הבינלאומית הפרסונלית, ושלפיו נדרשים בני הזוג להיות "אזרחי המדינה או תושביה", הרי שבנסיבות דנן, בני הזוג הם שניהם אזרחי צרפת ואינם אזרחי ישראל. מכאן כי נותרה לגביהם אך החלופה של "תושביה" והיא השנויה במחלוקת (א-692 ב).

ו. ב. (1) על היקף התפרשותו של המונח "תושב" בדבר חקיקה ספציפית להיקבע כנגזרת מהתכלית המונחת בבסיסו של אותו דבר חקיקה. בכל הקשר, יצריך התהליך הפרשני של מונח זה בחינה של מכלול הקשרים הקיימים (או הזיקות הקיימות) בין האדם לבין המקום (1693 – א-694).

ז. (2) אמירות שעניינן בבחינת מכלול זיקותיו של האדם למדינת ישראל, לצורך הקביעה אם זו אמנם מהווה את מקום מרכז חייו, מתיישבות עם הוראת סעיף 4 לחוק השיפוט, הקובעת כי מקום מושבו של אדם אינו בהכרח מקום מגוריו הרגיל והוא עשוי להיות גם המקום שבו נמצא מרכז חייו (א-694 ד).

ח. (3) הפרשנות, כי לצורך התקיימות תנאי התושבות בחוק השיפוט נדרשת ישיבת קבע בישראל, הורחבה והוגמשה, בין היתר, על רקע חלוף הזמן, שינויי

- העתים והדינמיות והמוביליות (או הניעות) המאפיינות כיום, יותר מבעבר, את החיים בכלל ואת נושאי התושבות והמגורים בפרט (1694-ז).
- א (4) שאלת קיומה של זיקה ראויה בין אדם למקום היא שאלה מורכבת, רבת פנים ותלוית נסיבות והקשר. בענייננו, היא אף כרוכה בקושי אינהרנטי נוסף הנובע מן העובדה כי ההכרעה בה נדרשת לצורך קביעת סמכות שיפוט, עניין אשר, ככלל, ראוי שיהיו לגביו כללים בהירים, ברורים ושווים לכל נפש (1695-גד).
- ב (5) במורכבותה של הסוגיה טמון גם ערכה, שכן במידה רבה היא המאפשרת בחינת כל מקרה ומקרה בהתאם לפרטי נסיבותיו, עריכת איזון הולם בין השיקולים השונים הצריכים לעניין והגעה לתוצאה הצודקת ביותר בנסיבות העניין המגשימה באופן המיטבי את התכליות המונחות ביסוד ההסדר הנורמטיבי הרלוונטי (1695-דה).
- ג. (1) על פי עקרונות המשפט הבינלאומי הפרטי, אחד השיקולים להכרה בסמכות שיפוט במקרים קשים הוא חוסר יכולתו של התובע למצוא תרופה יעילה בבית משפט של מדינה אחרת. בנסיבות דנן, יש ליתן משקל לעובדה כי שלילת סמכותו של בית הדין הרבני בישראל להכריע בגירושיהם של בני זוג עלולה לגזור על אישה, שבעלה מסרב ליתן לה גט שלא כדין, עגינות שלא יהיה לה מרפא בכל ערכאה שיפוטית אחרת. שיקול זה הוא שיקול נכבד ורב ערך (1696-ה).
- ד (2) סרבנות הגט היא תופעה קשה ומורכבת. היא כרוכה בפגיעה קשה וכוואבת באישה הנותרת כבולה לנישואין שאין היא מעוניינת בהם עוד: חירותה נפגעת, כבודה ורגשותיה נפגעים וזכותה לחיי משפחה נפגעת גם היא. זכויות אלה הוכרו כזכויות הנהנות ממעמד חוקתי וראשון במעלה (1696-ז).
- ה (3) הצורך לפעול לשחרור האישה מכבלי עגינותה וליתן מזור למצוקתה מקבל משנה תוקף ככל שהדבר נוגע לבני זוג יהודים החיים מחוץ למדינת ישראל, מרחק אלפי מילין ממנה. זאת, מאחר שבשונה מבתי הדין הרבניים בישראל – בתי דין רבניים במקומות אחרים בעולם נעדרים סמכות שיפוט מטעם חוק המדינה, ואף שמוסמכים הם מבחינה הלכתית להורות על גירושיהם הדתיים של בני זוג יהודים, אין בכוחם לכפות על בעלי דין להופיע לפניהם או לציית לפסקי דינם (1697-א – 698-א).
- ו (4) בחינתו של תנאי התושבות צריך שתיעשה תוך בחינת נסיבותיו הקונקרטיים של המקרה, תוך מתן משקל ראוי לשיקולי הגינות וצדק, הן במישור החברתי והן במישור האישי, וכך שלא ייוותר בידיים ריקות מי שזקוק וזכאי לסעד ואין לו כל מוצא אחר (1699-א-ב).
- ד. (1) בנסיבות דנן, אין לקבל את טענת המשיבה שלפיה העובדה שהעותר הכיר בסמכות בית המשפט לענייני משפחה מלמדת כי הכיר גם בסמכותו של בית הדין הרבני להכריע בהליך הגירושיני ביניהם (1699-גד).

- (2) בנסיבות דנן, זיקתם של בני הזוג למדינת ישראל היא מספקת לצורך הקביעה כי בית הדין הרבני בארץ הוא בעל סמכות להכריע בגירושיהם. נוסף על כך, בהתחשב בעובדה כי הליך גירושיהם האזרחיים של בני הזוג הסתיים זה מכבר וכי במצב הנתון בית הדין הרבני בישראל הוא, כפי הנראה, היחיד שבכוחו להביא לתוצאה שתעלה בקנה אחד עם פסיקת בית המשפט האזרחי, אין לקבל אף את טענת העותר שלפיה אין הוא הפורום הנאות להכריע בגירושיהם הדתיים (1700 – 701א).
- (3) אין להקל ראש בכך שצו עיכוב היציאה מן הארץ שהוטל על העותר כרוך בפגיעה בחופש התנועה שלו – זכות הנהנית ממעמד חוקתי בישראל. בנסיבות דנן, ובין היתר, על רקע סירובו של העותר להיענות להצעות הפשרה השונות שהוצעו לו על ידי בתי הדין ועל רקע העובדה כי בידי שלו מצוי המפתח לשינוי מצבו ולשחרורו המידי מעיכובו בארץ – על זכותו זו של העותר לסגת מפני זכותה של המשיבה להשתחרר מעגינותה, כחלק מזכותה לחירות, מזכותה לכבוד ומזכותה לחיי משפחה (701א-ג).
- ה. (אליבא דשופט ח' מלצר):
- (1) ההלכה המקובלת לעניין פרשנות המונח "תושביה" שבסעיף 1 לחוק השיפוט היא כי נדרשת "ישיבת קבע בישראל", ולא ניתן להסתפק בזיקת חלופיות לצורך קיומה של דרישת התושבות בחוק (703ה).
- (2) למרות הדינמיות והמוביליות, המאפיינים את "הכפר הגלובלי" שבו אנו חיים, אין לאמץ גישה פרשנית חדשה בהקשר של סעיף 1 לחוק, וזאת – לנוכח ההסדר החדש, שנקבע בתיקון מס' 3 לחוק השיפוט, שבו גילה המחוקק דעתו שראוי להחיל כלל גמיש באשר לזיקת התושבות לעניין סמכות השיפוט בתביעות גירושין בלבד, ורק במסגרת זו הורחבה סמכותו של בית הדין הרבני מחוץ להסדר הקיים בסעיף 1 (704ה-1).
- (3) מטרת המחוקק בהרחבה האמורה הייתה להגמיש את זיקת סמכות השיפוט של בית הדין הרבני, בין השאר, כדי להילחם בתופעה הקשה של העגינות ובה בעת לאזן הרחבה זו בכך שהיא תוגבל רק לתביעות גירושין או לתביעות להסרת מניעה להינשא כדין תורה (704ה-1).
- (4) סמכותו של בית הדין הרבני לפי סעיף 4 לחוק מיוחדת בעיקר לדיון בתביעות גירושין "דתיות" בין בני זוג יהודים שנישאו על פי דין תורה, או בתביעות שמכוח סעיף 4א(ג) לחוק – היא ייחודית לו אל מול ערכאות אזרחיות, שהרי אין לאף בית משפט אזרחי בעולם סמכות לדון באלה (ולהפקיע את הנישואין הדתיים) (706ז-1).
- (5) מכוח סמכותו הייחודית של בית הדין הרבני בישראל לדון בתביעות אלה – לא רק כלפי בית המשפט האזרחי הישראלי, אלא כלפי כל ערכאה שיפוטית אחרת בעולם – הרי שאין מתעורר קושי במישור המשפט הבינלאומי הפרטי להרחיב את סמכותו של בית הדין לפי סעיף 4 לחוק באמצעות הרחבת הזיקה הפרסונלית שבחוק (706 – 707א).

1. (אליבא דשופט ח' מלצר):

- (1) ביסוד המושג "מרכז חיים" עומדים מכלול הזיקות ומידת העוצמה של הקשרים (הסובייקטיביים והאובייקטיביים) שאותם רוכש האדם בהתייחס למדינת ישראל ואשר ניתן ללמוד מהם כי מרכז חייו של האדם הוא בארץ. במקרים שבהם סתם המחוקק ולא פירש את הוראת המונח "מרכז חיים" יש לפרשו על פי התכלית החקיקתית המונחת ביסוד ההסדר הנורמטיבי הספציפי. הזיקות הרלוונטיות להגדרת מרכז החיים ועוצמתם של הקשרים השונים ישתנו מהקשר חקיקתי אחד למשנהו (708-ג, ד, 709-ב-ג).
- (2) על בית המשפט לנקוט, במקרים אלה, גישה פרשנית מרחיבה, אבל זהירה, כך שביטוי הדין הרבני ירכוש סמכות ראויה על מנת שיוכל להפעיל את סמכותו הממלכתית ולהתיר את האישה מעגינותה באמצעות כלים שהמחוקק העמיד לרשותו, בין השאר, לפי חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין), התשנ"ה-1995 (709-ז).
- (3) המונח "מרכז חיים של אדם", בדומה למושג "תושבות", הוא מושג מסגרת. הוא משקלל בתוכו את מכלול הזיקות משפחתיות, עסקיות וחברתיות שיש לאדם עם מדינת ישראל. עם זאת, מרכז החיים לצורך זה אינו מצמצם אך לזיקות אובייקטיביות בלבד והוא כולל גם זיקות סובייקטיביות – שעל פיהן ייבחנו כוונתו של האדם והשאלה אם כוונת אלה באו לידי מימוש למעשה (710-א-ב).
- (4) בתביעות לגירושין לפי סעיף 4 לחוק השיפוט, יש מקום להעניק משקל רציני לרכיב הסובייקטיבי אף מקום שהרכיבים האובייקטיביים – דוגמת מגורי הקבע הרגילים – מלמדים שקיימים קשרים של ממש למקום אחר. גישה זו תואמת את מטרות החקיקה ואת הגישה הפרשנית הראויה שיש לנקוט במכלול זה (712-ב-ג).
- (5) בנסיבות דנן, ניתן לומר כי לנוכח זיקותיו של העותר לארץ (היותו בעל דירה בישראל, ביקוריו התכופים, העובדה שעיקר נכסי הזוג מוחזקים בישראל, היזקקותו לרופא אישי בישראל, ועוד) – מרכז חייו "המשפחתיים היהודיים" (בהבדל מהעסקיים) הוא בישראל. ורק פה יש לתביעת הגירושין שעל פי דין תורה אפקטיביות. לגישה זו ניתן אף למצוא הצדקה מבחינת המשפט הבינלאומי הפרטי מכוח התאוריה החדשה, המתפתחת בעולם, בדבר קניית סמכות בינלאומית לצורך יישוב צודק ויעיל של סכסוכים (713-א-ג).
- (6) בנסיבות דנן, מתעורר חשד כבד שמטרתו של העותר היא להותיר את אשתו בעגינותה (על פי דין תורה). שיקול זה של עגינות הוא רלוונטי לצו עיכוב יציאה מן הארץ, בין השאר, מכח האמור בסעיף 7 לחוק בתי דין דתיים (כפיית ציות ודרכי דיון), התשט"ו-1956. בית משפט זה לא ייתן את ידו לתוצאה שכזו של עגינות, שקבלת העתירה עלולה לגרום לה, כאשר – בנסיבות העניין – אין הסעד נדרש למען הצדק (713-ז).

חוקי יסוד שאוזכרו:

- חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו, סעיפים 2, 4, 5, 6(א).
- חוק-יסוד: השפיטה, סעיף 15(ג).

א

חקיקה ראשית שאוזכרה:

- חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), התשי"ג-1953, סעיפים 1, 3, 4א, 4א(1), 4א(2), 4א(3), 4א(4), 4א(5), 4א(6), 4א(ב1), 4א(ב2), 4א(ה), 4א(ו), 9.
- חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין) (תיקון עקיף מס' 3), התשי"ג-1953.

ב

- פקודת מס הכנסה [נוסח חדש], סעיפים 1(א), 1(א1).
- חוק לתיקון פקודת מס הכנסה (מס' 132), התשס"ב-2002.
- חוק הירושה, התשכ"ה-1965, סעיף 135.
- חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ"ב-1962, סעיף 80.
- חוק אזור סחר חופשי באילת (פטורים והנחות ממסים), התשמ"ה-1985, סעיף 11.

ג

- חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין), התשנ"ה-1995.
- חוק בתי דין דתיים (כפיית ציות ודרכי דיון), התשט"ו-1956, סעיף 7ב.

ד

חקיקת משנה שאוזכרה:

- תקנות שירותי הדת היהודיים (בחירות רבני עיר), התשס"ז-2007, תקנה 8(ג).
- תקנות יישום תכנית ההתנתקות (כללים לאישור בקשה ולקביעת תשלום מיוחד), התשס"ו-2005, תקנה 5.

ה

פסקי דין של בית המשפט העליון שאוזכרו:

- [1] בג"ץ 8894/07 פלוני נ' פלונית (לא פורסם, ניתן ביום 24.10.2007).
- [2] בג"ץ 386/78 מגנזי נ' מגנזי, פ"ד לב(3) 287 (1978).
- [3] בג"ץ 8754/00 רון נ' בית-הדין הרבני הגדול, פ"ד נו(2) 625 (2002).
- [4] בג"ץ 7075/04 פלונית נ' פלוני, פ"ד נט(3) 289 (2004).
- [5] ע"א 3868/95 ורבר נ' ורבר, פ"ד נב(5) 817 (1998).

ו

ז

- [6] בג"ץ 1480/01 חג' נ' בית-הדין הרבני הגדול בירושלים, פ"ד נה(5) 214 (2001).
- א [7] בג"ץ 6751/04 סבג נ' בית-הדין הרבני הגדול לערעורים, פ"ד נט(4) 817 (2004).
- [8] ע"פ 3025/00 הרוש נ' מדינת ישראל, פ"ד נד(5) 111 (2000).
- [9] דנ"פ 8612/00 ברגר נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד נה(5) 439 (2001).
- [10] ע"א 587/85 שטרק נ' בירנברג, פ"ד מא(3) 227 (1987).
- ב [11] בג"ץ 95/63 פלונית נ' בית-הדין הרבני האזורי תל-אביב-יפו, פ"ד יז 2222 (1963).
- [12] בג"ץ 228/64 פלונית נ' בית-הדין הרבני האזורי, ירושלים, פ"ד יח(4) 141 (1964).
- ג [13] בג"ץ 129/63 מטלון נ' בית-הדין הרבני האזורי תל-אביב-יפו, פ"ד יז 1640 (1963).
- [14] בג"ץ 7052/03 עדאלה – המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל נ' שר הפנים, פ"ד סא(2) 202 (2006).
- [15] ע"פ 115/00 טייב נ' מדינת ישראל, פ"ד נד(3) 289 (2000).
- ד [16] בג"ץ 852/86 אלוני נ' שר המשפטים, פ"ד מא(2) 1 (1987).
- [17] דנ"א 1558/94 נפיסי נ' נפיסי, פ"ד נ(3) 573 (1996).
- [18] בג"ץ 669/85 כהנא, ח"כ נ' יו"ר הכנסת, פ"ד מ(4) 393 (1986).
- [19] בג"ץ 3511/02 עמותת הפורום לדו קיום בנגב נ' משרד התשתיות, פ"ד נז(2) 102 (2003).
- ה

פסקי דין של בתי המשפט המחוזיים שאוזכרו:

- [20] עמ"ה (מחוזי ב"ש) 517/05 צייגר נ' פקיד שומה אילת (לא פורסם, ניתן ביום 30.3.2005).

ו

פסקי דין אנגליים שאוזכרו:

- [21] Munro v. Munro [2008] All E.R. (D) 316 (Feb.).

ספרים ישראליים שאוזכרו:

ז

- [22] מנשה שאוה הדין האישי בישראל כך ראשון (1991).

מאמרים ישראליים שאוזכרו:

[23] אשר מעוז "סמכותם האקסטרא-טריטוריאלית של בתי הדין הרבניים" הפרקליט לח 81 (1988).

[24] אריאל רוזן-צבי "הסמכות הבינלאומית של בתי-משפט ובתי הדין הרבניים בענייני נישואין והתרתם" עיוני משפט ב 759 (1972).

[25] מיכאל ויגודה "סמכות שיפוט בעגונות שאין להן זיקה לישראל" בטאון דעת (24.10.2004).

[26] יעד רותם, איריס לושי עבודי "המצאה למורשה בהנהלת עסקים – מה הדין? על התאוריה החדשה של סמכות בין-לאומית" 190 קיטאי 316 (בוועז סנג'רו עורך, 2007)

מאמרים זרים שאוזכרו:

[27] Ruth Lamont, *Habitual Residence and Brussels IIbis: Developing Concepts for European Private International Family Law*, 3 J. PRIV. INT'L L. 261 (2007).

שונות:

[28] Council Regulation 2201/2003, 2003 O.J. L 338 1 (E.C.)

עתירה למתן צו על-תנאי. העתירה נדחתה.

ג'ראר בנישו, מיכל גורדון – בשם העותר;
יעקב סידי – בשם המשיבה 1;
שמעון יעקבי – בשם המשיבים 2–4.

פסק דין

השופטת ע' ארבל:

שאלת סמכותו של בית הדין הרבני האזורי בתל אביב-יפו לדון בתביעת

הגירושין שהגישה המשיבה נגד העותר – זו השאלה העומדת להכרעתנו בעתירה הנוכחית.

א

הרקע לעתירה וההליכים לפני בתי הדין הרבניים

1. העותר והמשיבה 1 (להלן: המשיבה) הם יהודים אזרחי צרפת אשר נישאו בשנת 1979 בקזבלנקה שבמרוקו, כדת משה וישראל. שנה וחצי לאחר נישואיהם עברו בני הזוג להתגורר בגוואדלופ, מושבת איים צרפתית בים הקריבי, וכשנתיים לאחר נישואיהם הדתיים נישאו בצרפת בנישואים אזרחיים. לבני הזוג ארבעה ילדים, שניים מהם עודם קטינים.

ב

2. בשלב מסוים עלו יחסיהם של בני הזוג על שרטון, בשנת 2005 הם עברו להתגורר בנפרד, וביום 18.10.2007 התיר בית המשפט בגוואדלופ את נישואיהם האזרחיים. מספר ימים קודם לכן, ביום 11.10.2007, הגישה המשיבה לבית הדין הרבני האזורי בתל אביב-יפו (להלן: בית הדין הרבני או בית הדין) תביעת גירושין נגד העותר, ובה עתרה לכפות עליו ליתן לה גט וכן לשלם לה את כתובתה ופיצוי נוסף בסך שני מיליון ש"ח. עוד עתרה המשיבה לעיכוב יציאתו של העותר מן הארץ, וצו כאמור אכן הוצא על ידי בית הדין. משהתברר לעותר, אשר הגיע לביקור קצר בישראל במהלך חודש אוקטובר 2007, כי הוצא נגדו צו לעיכוב יציאה מן הארץ, פנה לבית הדין הרבני בבקשה לבטלו, על יסוד הטענה כי בית הדין חסר סמכות לדון בעניינם של בני הזוג לנוכח היעדרה של זיקה אישית שלהם לישראל. ביום 18.10.2007 הורה בית הדין כי שאלת הסמכות תידון במועד מאוחר יותר וקבע כי ביטול צו עיכוב היציאה יותנה בהשלשת הגט על ידי העותר. עתירה שהגישה העותר על החלטתה זו נדחתה על ידי בית משפט זה, בשל אי מיצוי ההליכים שעמדו לרשות העותר במסגרת מערכת בתי הדין הרבניים (בג"ץ 8894/07 פלוני נ' פלונית [1]).

ג

ד

ה

ו

3. ביום 25.10.2007 הגיש העותר לבית הדין הרבני הגדול בקשה למתן רשות ערעור על החלטת בית הדין הרבני. בקשה זו נדחתה תוך שנקבע כי מאחר שנושא הסמכות תלוי ועומד להכרעת בית הדין, אין מקום לכך שבית הדין הרבני הגדול ידון בו. באשר לצו העיכוב, קבע בית הדין הרבני הגדול כי משבית הדין איפשר

ז

לעותר להשליש גט בבית הדין, הרי שבאפשרותו לצאת מן הארץ בכל עת שיחפוץ ובלבד שישליש את הגט, ומכאן שהוא כלל אינו מעוכב בישראל.

א. 4. ביום 23.12.2007 פסק בית הדין הרבני כי תביעת הגירושין שהגישה המשיבה נמצאת בסמכותו. בית הדין קבע כי אף שבני הזוג אינם מתגוררים באופן קבוע בישראל, יש להם זיקה ממשית לארץ, וזאת בשל העובדה כי הם נוהגים לבקר בישראל באופן תכוף ולשהות בה מספר פעמים בשנה; כי משפחתם המורחבת נמצאת בישראל; כי הם בעלי רכוש משותף רב מאוד בישראל, ובכלל זאת דירה, חשבונות בנקים וכספות; וכי אביו של העותר הובא לקבורה בישראל. עוד ציין בית הדין כי בטרם התגלע הסכסוך בין בני הזוג, הוסכם ביניהם כי יחיו את שארית חייהם בארץ. על סמך כל אלה, ועל מנת שלא לאפשר את הותרתה של העותרת עגונה וחסרת סעד – בפרט על רקע העובדה כי בית הדין הרבני בישראל הוא בית הדין היחיד שהוא בעל יכולת לאכוף על העותר פסיקה למתן גט – קבע בית הדין כי ישראל היא מרכז חייהם של בני הזוג וכי זיקתם לארץ הינה במידה מספקת כדי להקנות לו סמכות בעניינם. לפיכך, דחה בית הדין את טענות העותר בעניין הסמכות והותיר על כנו את צו עיכוב היציאה מן הארץ שהוצא נגדו, כל עוד הוא עומד על סירובו להשליש את גטה של המשיבה.

ה. 5. העותר ערער על פסק הדין לבית הדין הרבני הגדול וזה דחה את הערעור ביום 28.2.2008. בפסק דינו, קבע בית הדין הרבני הגדול כי הגם שבני הזוג עשו חיל מבחינה כלכלית במקום מושבם בגוואדלופ, אין לטעמו ספק כי הם ראו את מקום הקבע שלהם, לפחות העתידי, בישראל, כשעל כך מעידות ההשקעות הכלכליות הניכרות שלהם בארץ וכן העובדה כי אביו של העותר הובא לקבורה בישראל. מטעמים אלה, ומטעמי בית הדין הרבני, קבע בית הדין הרבני הגדול כי מרכז חייהם הנפשיים של בני הזוג הוא בארץ. מכאן, מצא בית הדין הרבני הגדול כי בהתאם להוראת סעיף 4א לחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), התשי"ג-1953 (להלן: חוק השיפוט) – אשר מכירה בכך שמקום מושבו של אדם עשוי להיות המקום שבו מרכז חייו גם אם מקום מגוריו הרגיל הוא אחר – בצדק קבע בית הדין כי תביעת הגירושין היא בסמכותו. עוד ציין בית הדין הרבני הגדול כי הציע פשרה שלפיה ישליש העותר גט בבית הדין תוך

שיקבע כי מסירת הגט למשיבה תהיה לפי הוראת בית הדין בצרפת וכך שעם השלשת הגט ישוחרר העותר ויהיה עליו לקיים את התחייבותו להופיע לפני בית הדין בצרפת ולקיים את החלטותיו. ואולם, הצעה זו נדחתה על ידי העותר. בנסיבות אלה, סיכם בית הדין הרבני הגדול את הדברים כך:

א

"מציאת פתרון לבני זוג שיש להם זיקה לישראל – זיקה מופחתת אך מספקת – ואשר יבטיח ציות להחלטת בית דין בצרפת בדבר מתן גט, הוא הכרחי נוכח המצב שיש עשרות (ואולי מאות) נשים מעוגנות בצרפת בגין חוסר אפשרות להשיג גט דתי. הפתרון הוא גם מידתי. הוא מאזן בין האינטרסים המתנגשים. הוא מתחשב בטענת הבעל הדורש לקיים את הליך הגירושין הדתיים בצרפת, והוא מגן על האינטרס של האישה לחרות מכבלי הנישואין הדתיים, כאשר חרות זו מוכרת על פי ההלכה".

ב

ג

לאור כל האמור, ומשהעותר לא נענה להצעת הפשרה האמורה, דחה כאמור בית הדין הרבני הגדול את הערעור. על כך העתירה שלפנינו.

ד

טענות הצדדים

6. לטענת העותר, פסקי הדין של שתי ערכאות בית הדין וכן צו עיכוב היציאה מהארץ שהוצא נגדו, הם בלתי חוקיים מאחר שניתנו בהיעדר סמכות. לדבריו, מקום מושבם של בני הזוג לאורך השנים הרלוונטיות של נישואיהם היה גוואדלופ, שם ניהלו את חייהם, שם עבדו ושם התגוררו עם בני משפחתם. ישראל, לעומת זאת, מעולם לא שימשה לטענתו מדינת מושב בעבור מי מהם, אף לא לתקופה קצרה, וקשריהם אליה הסתכמו בביקורים קצרים מידי שנה, ותו לא. אף העובדה כי יש להם נכסים ורכוש בישראל והעובדה שאביו נקבר פה, אינן מעידות, לטענת העותר, על כך שמרכז חייהם הוא בישראל. לדבריו, אין בענייננו תחולה גם לסעיף 4 לחוק השיפוט, שכן אין מתקיימת לגבי אף אחד מבני הזוג זיקה מן הזיקות הקבועות בסעיף לצורך הענקת סמכות שיפוט ייחודית לבית הדין בישראל. ממילא, כך לטענת העותר, אין יכולה להיות מחלוקת על כך שישראל אינה הפורום הנאות לדון בתובענה, אשר ראוי שתוכרע על ידי הערכאות המוסמכות לכך בצרפת. בהקשר זה מציין העותר גם כי –

ה

ו

ז

בניגוד לקביעת בית הדין הרבני הגדול – יש במקום מושבם הקבוע בית דין רבני שהוא מוסמך וראוי להכריע בנושא. מכאן, אין – לשיטת העותר – כל בסיס חוקי או אף הצדקה מוסרית להחזיקו באופן כפוי בישראל ולהפעיל עליו לחץ בלתי ראוי להסכים למתן הגט באמצעות כליאתו בגבולות המדינה, כשכל בקשתו היא להתדיין בנושא בארצו.

א

העותר מוסיף וטוען בהקשר זה כי צו העיכוב ופסק דינו של בית הדין הרבני ניתנו על סמך שיקולים זרים והם פוגעים בזכויותיו היסודיות. בפרט, נפגעת, לטענתו, זכותו לחופש תנועה, המעוגנת בחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו, שכן הוא מרותק לישראל במשך תקופה ארוכה ומנותק בשל כך ממקום מושבו, ממשפחתו, מביתו ומעסקיו. כפייתו להשליש את הגט בבית הדין כתנאי לביטול צו עיכוב היציאה פוגעת, לטענת העותר, באופן קשה ובלתי מידתי גם בכבודו ובחירותו – זכויות המעוגנות גם הן בחוק היסוד – מאחר שנמנעת ממנו האפשרות לקבל החלטות הקשורות בחייו האישיים באופן עצמאי ואוטונומי וללא לחץ וכפייה.

ב

ג

על סמך כל האמור, מבקש העותר להורות על ביטול פסק דינו של בית הדין הרבני שקבע כי תביעת הגירושין היא בסמכותו והותר על כנו את צו עיכוב היציאה מן הארץ שהוצא נגדו, וכן על ביטול פסק דינו של בית הדין הרבני הגדול אשר דחה את ערעורו על פסק הדין האמור.

ד

7. המשיבה טוענת כי יש לדחות את העתירה על הסף מאחר שמדובר בניסיון להחליף את שיקול דעתו של בית הדין הרבני בשיקול דעתו של בית משפט זה, וזאת – בהתייחס לקביעות עובדתיות מובהקות אשר ממילא אינן מקימות עילה להתערבותו של בית משפט זה בהחלטותיהם של בתי הדין הרבניים. לדבריה, הלכה היא כי בית משפט זה אינו משמש כערכאת ערעור על החלטות בתי הדין הרבניים, ומשאלה לא חרגו מסמכותם ולא קמה כל עילה להתערב בקביעותיהם, דין העתירה להידחות על הסף.

ה

ו

לגופם של הדברים, סומכת המשיבה את ידיה על קביעותיהם ועל מסקנותיהם של בתי הדין הרבניים. לטענתה, בצדק מצאו שתי ערכאות בית הדין – אשר שמעו את הצדדים באופן בלתי אמצעי והתרשמו מטיעוניהם – כי לבני הזוג זיקה ממשית לישראל, אשר ממלאת אחר דרישות החוק להיותם תושבי

ז

א ישראל, וכן שמקום מושבם ומרכז חייהם נמצא בישראל. לדבריה, יש לפרש את הוראות חוק השיפוט בנושא זה באופן גמיש ורחב, בהתאם לנסיבותיו של כל מקרה ומקרה ועל רקע ההכרה בבעיית העגינות ובעובדה כי בתי הדין בישראל הם הערכאה האפקטיבית היחידה לשחרורן של נשים דוגמת המשיבה מעגינותן. בענייננו, טוענת המשיבה כי לאור הזיקה האמיצה והניכרת של בני הזוג לישראל, הפרשנות שננקטה על ידי בתי הדין היא מידתית, ראויה, מתיישבת עם הפסיקה הקיימת בנושא, ואף מתבקשת לאור הוראות חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו. בהקשר אחרון זה, טוענת היא כי מאחר שאין בית דין רבני במקום מגוריהם של בני הזוג ומאחר שבתי דין רבניים אחרים בעולם אינם יכולים להטיל על העותר סנקציות לכפיית מתן הגט, קביעה כי בתי הדין בישראל נעדרים סמכות להכריע בתביעתה לגירושין פירושה פגיעה קשה ובלתי הפיכה בה ובזכויותיה. לדבריה, זכותה החוקתית לחירות, המתבטאת בענייננו בזכותה שלא להיוותר עגונה עד סוף ימיה, כמו גם זכויותיה לחיים, לכבוד ולמשפחה, צריך שתגברנה בנסיבות העניין על זכותו של העותר לחופש תנועה, וברוח זו יש אפוא לפרש את הוראות החוק הרלוונטיות בנושא סמכות בית הדין.

ב המשיבה מוסיפה וטוענת כי מאחר שבהתאם להחלטת בית הדין יש באפשרות העותר לעזוב את הארץ בכל עת כפוף להשלשת הגט, הרי שהוא ממילא כלל אינו מעוכב בישראל, ומכאן כי סירובו ליתן לה גט או להשלישו נובע אך מרצונו לנקום בה ולפגוע בה על ידי הותרתה בעגינותה. לדבריה, הצהרות הסרק של העותר בדבר רצונו בשלום בית לאחר שכבר הסכים לגירושיהם; העובדה כי הוא אינו עומד בחיובים שהוטלו עליו בפסק הדין לגירושיהם האזרחיים; העובדה כי כבר הכיר בסמכותם הבינלאומית של בתי המשפט בישראל לדון בסכסוכים בין בני הזוג עת פנה בעצמו לבית המשפט לענייני משפחה בבקשה למתן צווים נגדה – מצביעות כולן על חוסר תום ליבו של העותר ועל היעדר ניקיון כפיים מצדו בהתנהלות מולה, והכל לאחר שנהג כלפיה באלימות מילולית ופיסית ופנה להתרועע עם נשים אחרות.

דיון והכרעה

א 8. סמכות השיפוט של בתי הדין הרבניים בישראל בענייני נישואין וגירושין של יהודים, הן מבחינה לאומית והן מבחינה בינלאומית, מעוגנת בסעיף 1 לחוק השיפוט, אשר מורה כדלקמן:

"עניני נישואין וגירושין של יהודים בישראל אזרחי המדינה או תושביה יהיו בשיפוטם היחודי של בתי דין רבניים".

א בהתאם להוראת הסעיף, מותנית סמכותו הייחודית של בית הדין הרבני בהתקיימותם של ארבעה תנאים מצטברים: התנאי הראשון הוא כי הנושא הנתון להכרעה הוא עניין של נישואין וגירושין; התנאי השני הוא כי בני הזוג בעלי הדין הם יהודים; התנאי השלישי הוא כי בני הזוג נמצאים בישראל (להלן: תנאי ההימצאות בישראל); התנאי הרביעי הוא כי בני הזוג הם אזרחי המדינה או תושביה. תנאים אלה אמורים להתקיים בשני בני הזוג כאחד, כך שמקום שבו אחד מבני הזוג אינו מקיים תנאי מהתנאים האמורים, יהיה בית הדין הרבני בעל סמכות שיפוט רק בכפוף להסכמת הצדדים (בג"ץ 386/78 מגנוי נ' מגנוי [2], בעמ' 291; סעיף 9 לחוק השיפוט; בג"ץ 8754/00 רון נ' בית-הדין הרבני הגדול [3], בעמ' 641–642, להלן: עניין רון).

9. בענייננו, אין חולק כי הנושא הנתון להכרעה הוא שאלת גירושיהם של בני הזוג וכי אלה הם שניהם יהודים, ומכאן ששני התנאים הראשונים מתקיימים. כאשר לתנאי השלישי, הוא תנאי ההימצאות בישראל, המכונה גם תנאי סמכות השיפוט הבינלאומית הטריטוריאלית, עולה הן מכתב העתירה והן מן הטיעונים שנטענו בדיון לפנינו כי במועד הגשתה של תביעת הגירושין לבית הדין נמצאו שני הצדדים מבחינה פיסית בישראל. מכאן שניתן לומר כי אף תנאי זה מתקיים (והשוו בג"ץ 7075/04 פלונית נ' פלוני [4], בעמ' 294–295, להלן: עניין פלונית, כן ראו ע"א 3868/95 ורבר נ' ורבר [5], בעמ' 843–845, להלן: עניין ורבר). בהקשר זה ניתן להוסיף גם כי אף אם לא היו שני בני הזוג בישראל במועד הגשת התביעה הרי שבאשר למשיבה, כבר נקבע כי די בנוכחות קונסטרוקטיבית של התובע בישראל על מנת לעמוד בתנאי זה. היינו, כי עצם הגשת תביעתה לבית הדין שקולה להיותה בישראל. באשר לעותר, הוכר בכך כי, בנסיבות מסוימות, יהיה בית הדין הרבני בישראל בעל סמכות גם מקום שהנתבע אינו מצוי בישראל, ובלבד שקיימת זיקה מספקת בינו לבין המדינה (לסקירה מפורטת של ההלכה בנושא זה וההתפתחויות שחלו בה ברבות השנים, ראו: בג"ץ 1480/01 חג'ג' נ' בית-הדין הרבני הגדול בירושלים [6], בעמ' 227, להלן: עניין חג'ג'; עניין רון [3], בעמ' 641–643. כן ראו אשר מעוז "סמכותם האקסטרא-טריטוריאלית של בתי הדין הרבניים" [23]). כפי שנראה מיד, נושא הזיקה עומד

אף במרכזו של תנאי התושבות המצוי במחלוקת בענייננו, כך שעניין זה ילובן ממילא בהמשכם של הדברים.

- א שלושת התנאים הראשונים מתקיימים אפוא, והמחלוקת היא אך באשר להתקיימותו של התנאי הרביעי, המכונה גם תנאי סמכות השיפוט הבינלאומית הפרסונלית, ושלפיו נדרשים בני הזוג להיות "אזרחי המדינה או תושביה". בענייננו, בני הזוג הם שניהם אזרחי צרפת ואינם אזרחי ישראל. מכאן כי נותרה לגביהם אך החלופה של "תושביה", ועל כך למעשה המחלוקת: אם יש לראות בהם תושבי ישראל אם לאו. כזכור, בית הדין הרבני, על שתי ערכאותיו, השיב על כך בחיוב. השאלה היא על כן אם בדין נעשה הדבר.
- ב

10. יצוין כבר עתה כי בהחלטותיהן נסמכו שתי ערכאותיו של בית הדין הרבני אף על הוראת סעיף 4א(א)(1) לחוק השיפוט. לפי סעיף זה, נוסף לאמור בסעיף 1 לחוק, ירכוש בית הדין הרבני סמכות שיפוט ייחודית בתביעה לגירושין בין בני זוג יהודים שנישאו על פי דין תורה כש"מקום מושבו של הנתבע בישראל", כאשר המונח "מקום מושב" של אדם מוגדר בסעיף 4א(ו) לחוק כ-"המקום שבו נמצא מרכז חייו או מקום מגוריו הרגיל". לטעמי, בין שנבחן את הדברים לאור הוראת סעיף 1 ובין שנבחנם לאור הוראת סעיף 4א, שאלת תושבותם של בני הזוג, היתה למעשה לשאלת מקום מושבם, היא המונחת לפתחנו. שאלה זו היא המחייבת אפוא את הכרעתנו.
- ג
- ד

מיהו "תושב" ומהו "מקום מושב"

- ה 11. הן תנאי האזרחות הקבוע בסעיף 1 לחוק השיפוט והן תנאי התושבות החלופי לו והקבוע באותו סעיף, אך נובע כאמור אף מלשון סעיף 4א, עניינם בשאלת קיומה של זיקה אישית של בני הזוג למדינת ישראל. באשר ליחס בין שני התנאים צוין לא פעם כי בעוד שתנאי האזרחות הוא תנאי בעל אופי אובייקטיבי-פורמלי ששאלת התקיימותו אינה נתונה לשיקול דעת שיפוטי, קיומו של תנאי התושבות מורכב יותר, ולעתים יש צורך בהפעלת שיקול דעת שיפוטי כדי להכריע אם הוא מתקיים בנסיבותיו של מקרה נתון (וראו: בג"ץ 6751/04 סבג נ' בית-הדין הרבני הגדול לערעורים [7], בעמ' 831, וההפניות המפורטות שם, להלן: עניין סבג). יפים לעניין זה דברי השופט (כתוארו אז) מ' חשין בפרשה קודמת:
- ו

"תנאי האזרחות תנאי הוא הניתן לזיהוי בנקל. תנאי התושבות גרעינו הקשה ניתן לזיהוי, אך סביב הגרעין ימצא תחום חצי-צל, התחום שבו חייב בית-המשפט להפעיל את שיקול-דעתו ולהכריע אם נתקיים תנאי התושבות, אם לאו" (עניין חג'ג' [6], בעמ' 227).

א

עלינו לעמוד אפוא על משמעו של תנאי זה ולבחון את התקיימותו בענייננו.

12. ככלל, המונחים "תושב" ו"מקום מושב", כמו גם ביטויים אחרים בענייני תושבות, מופיעים בדברי חקיקה שונים ורבים, ובית משפט זה עמד לא פעם על המשמעויות השונות שהם עשויים לשאת בהתאם להקשרם של הדברים ולתכלית המונחת ביסוד ההסדר הנורמטיבי שבו הם מופיעים (וראו, לדוגמה: ע"פ 3025/00 הרוש נ' מדינת ישראל [8], בעמ' 123, להלן: עניין הרוש; דנ"פ 8612/00 ברגר נ' היועץ המשפטי לממשלה [9], בעמ' 456–457, להלן: עניין ברגר). דומה כי גם לעניין זה יפים דברי השופט מ' חשין, על אף ההקשר השונה שבו נאמרו הדברים באותו מקרה:

ב

ג

"המושג 'תושב', כשהוא לעצמו, מושג מסגרת הוא, ויבואו בו 'תושבים' מ'תושבים' שונים. אכן, יש לו למושג תושב – כמוהו כלמושגים אחרים – משמעות גרעינית, וגרעין משמעות זה ימצא בכל 'תושב' ו'תושב', ואולם, מעבר למשמעות גרעינית זו, צומח לו המושג לכיוונים שונים בהקשרים שונים.

ד

ידענו מהו 'אדום', מהו 'ירוק' ומהו 'כחול', שגלי-אור בטווחי אורך שונים מכים בעינינו ונרשמים במוחנו כצבע זה או כצבע זה. ואולם הצבע ה'אדום' כולל מאות צבעי אדום – שמא נאמר: אין-סוף צבעי אדום – ולכל אותם אלפים ורבות 'אדום' ייקרא, להבדילם מ'כחול' ומ'ירוק'. ובכל זאת יש אדום ויש אדום, ולא הרי אדום כהרי אדום. כך באדום וכך בכחול ובירוק. כך באדום, בכחול ובירוק וכך ב'תושב'" (עניין ברגר [9], בעמ' 457).

ה

ו

על היקף התפרשותו של המונח "תושב" בדבר חקיקה ספציפי להיקבע אם כן כנגזרת מהתכלית המונחת בבסיסו של אותו דבר חקיקה. אף על פי כן, נראה כי ניתן להכליל ולומר כי, בכל הקשר, יצריך התהליך הפרשני של מונח זה

ז

א בחינה של מכלול הקשרים הקיימים (או הזיקות הקיימות) בין האדם לבין המקום, וכי בחינה כוללת זו של ההקשרים השונים היא החייבת להנחות אותנו לתשובה אם אותו אדם הוא תושב המקום אם לאו (עניין ברגר [9], בעמ' 457; ראו גם ע"א 587/85 שטרק נ' בירנברג [10], בעמ' 230). נראה כי נכון יהיה להנחות עצמנו בהקשר זה אף בדברים שנאמרו בעניין הרוש [8], שם נדון המושג "תושבות" באספקלריה של דיני ההסגרה:

ב "ביסוד ההוראה מונח הרעיון כי ל'תושב ישראל' זיקה ממשית למדינת ישראל, בה מצוי מרכז חייו, וגורלו נקשר עם גורלה. זיקה ממשית מתבטאת במכלול הקשרים (הסובייקטיביים והאובייקטיביים) עם מדינת ישראל, אשר מתוכם צומחת המסקנה כי מדינת ישראל – [...]. היא מרכז חייו של האדם" (שם [8], בעמ' 123).

ג הרלוונטיות של דברים אלה לענייננו אף מקבלת משנה תוקף בשל העובדה כי אמירות אלה שעניינן כאמור בבחינת מכלול זיקותיו של האדם למדינת ישראל, לצורך הקביעה אם זו אמנם מהווה את מקום מרכז חייו, מתיישבות עם הוראת סעיף 4 לחוק השיפוט, הקובעת כזכור כי מקום מושבו של אדם אינו בהכרח מקום מגוריו הרגיל והוא עשוי להיות גם המקום שבו נמצא מרכז חייו.

ד 13. בעבר, קבעה הפסיקה כי לצורך התקיימות תנאי התושבות בחוק השיפוט נדרשת ישיבת קבע בישראל, וברוח זו אף נאמר באחת הפרשות כי: "אין תושב אלא היושב ישיבת-קבע" (בג"ץ 95/63 פלונית נ' בית-הדין הרבני האזורי תל-אביב-יפו [11], בעמ' 2228), ובפרשה אחרת כי: "המבחן הוא תושבות קבועה, להבדיל משהות או אף תושבות זמנית" (בג"ץ 228/64 פלונית נ' בית-הדין הרבני האזורי ירושלים [12], בעמ' 149, כן ראו בג"ץ 129/63 מטלון (מזרחי) נ' בית-הדין הרבני האזורי תל-אביב-יפו [13], בעמ' 1644 ר' 1651). ואולם, נראה כי עם הזמן הורחבה והוגמשה פרשנות זו, בין היתר על רקע חלוף הזמן, שינויי העתים והדינמיות והמובליות (או הניעות) המאפיינות כיום, יותר מבעבר, את חיינו בכלל ואת נושאי התושבות והמגורים בפרט, וכפי שנאמר:

ה "חיים אנו בעידן של דינמיות, ב'כפר הגלובלי', במצב שלא היה ניתן להעלותו על הדעת אך לפני עשורים בודדים באשר למגוריהם של אנשים. חזון נפרץ הוא שיהיו בני-זוג שידורו בישראל תקופה, יעברו

לארץ אחרת לצורכי עבודה או לימודים, ישובו לשנים אחדות וחוזר חלילה, ופעמים יחיו האיש במקום האחד והאשה במקום אחר במשך תקופה ארוכה בלא שניתקו את קשר הזוגיות ביניהם. התושבות צריך שתתפרש אפוא על רקע הזיקות הנבחנות במכלולן" (עניין פלוגיית [4], בעמ' 293).

א

נדרשים אנו אם כן לבחינה מהותית של זיקותיו השונות של האדם למדינת ישראל, על רקע התכלית הספציפית המונחת ביסוד ההסדר הנורמטיבי שבו מדובר, ובענייננו: חוק השיפוט.

ב

זיקה ראויה מהי?

14. שאלת קיומה של זיקה ראויה בין אדם למקום היא שאלה מורכבת, רבת פנים ותלויה נסיבות והקשר. בענייננו, היא אף כרוכה בקושי אינהרנטי נוסף הנובע מן העובדה כי ההכרעה בה נדרשת לצורך קביעת סמכות שיפוט, עניין אשר, ככלל, ראוי שיהיו לגביו כללים בהירים, ברורים ושווים לכל נפש (והשוו עניין חג'ג' [6], בעמ' 225). עם זאת, דומה כי במורכבותה של הסוגיה טמון גם ערכה, שכן במידה רבה היא המאפשרת בחינת כל מקרה ומקרה בהתאם לפרטי נסיבותיו, עריכת איזון הולם בין השיקולים השונים הצריכים לעניין והגעה לתוצאה הצודקת ביותר בנסיבות העניין המגשימה באופן המיטבי את התכליות המונחות ביסוד ההסדר הנורמטיבי הרלוונטי. בסופו של יום, כפי שצוין בעניין חג'ג' [6] בהתייחס לתנאי ההימצאות בישראל, המצריך גם הוא לא פעם שימוש בדוקטרינת הזיקה, ניתן לומר כי "דוקטרינת הזיקה אמנם יוצרת קשיים – לעתים יהיו אלה קשיים לא-מעטים – ואולם נועדה היא למנוע רעה גדולה מרעת-הקשיים, ולסופו של חשבון אין היא אלא הרע במיעוטו" (שם [6], בעמ' 225).

ג

ד

ה

15. הכפפת בני זוג לסמכות שיפוטם של בתי הדין הרבניים בישראל, ובפרט בנושאים הרגישים של נישואין וגירושין, מחייבת קיומו של קשר זיקה ראוי בין בני הזוג לבין המדינה. דומה כי על כך לא יכול להיות חולק. אך מהו אותו קשר ראוי? מחד גיסא, ברור כי אין להסתפק בקשר רופף מדי, על מנת שלא להרחיב יתר על המידה את מרות השיפוט של ישראל בכלל, ושל בתי הדין הרבניים שלה בפרט, באופן שהיא תחול על כל יהודי באשר הוא, גם אם הוא נעדר קשר ממשי למדינת ישראל. מאידך גיסא, אין לדרוש קשר צמוד מדי, שמא יהיה בכך כדי

ו

ז

למנוע מהערכאות בישראל להסדיר מערכות יחסים הראויות להסדרה על ידיהן, וכן כדי לסכל את מטרותיה של החקיקה בעניין, לפגוע בשיקולי הגינות וצדק ולהותיר את מי מבני הזוג הנוגעים לעניין חסר תרופה יעילה למצוקתו (וראו: עניין חג'ג' [6], בעמ' 225–226; עניין רון [3], בעמ' 642).

16. כאמור, על הזיקה הנדרשת לשרת את תכליתו של דבר החקיקה. על התכלית העומדת ביסוד ההוראות הרלוונטיות בחוק השיפוט, כהוראות שנועדו להסדיר את סמכות השיפוט הבינלאומית של בתי הדין הרבניים, עמד בית משפט זה לא פעם, ובין היתר צוין בהקשר זה כי "תכליתו של סעיף 1 שבו מדובר, בין היתר, היא לדעתי לאפשר טיפול יעיל ואנושי בנושאים הרגישים של נישואין ובעיקר גירושין, והיא מצדיקה פרשנות שתאפשר, כמובן בגדרי סבירות ושכל ישראל, מתן פתרונות הולמים בבתי-הדין ובבית-משפט זה" (עניין פלונית [4], בעמ' 293). בהתאם, נקבע כי אחד השיקולים בדבר מידת הזיקה שיש לדרוש בין בעלי הדין למדינת ישראל לצורך רכישת סמכות כאמור, עניינו בהשלכות הצפויות לבעלי הדין כתוצאה מהקניית הסמכות לבית הדין, מחד גיסא, ומשלילתה, מאידך גיסא. בהקשר זה ראוי לציין כי, על פי עקרונות המשפט הבינלאומי הפרטי, אחד השיקולים להכרה בסמכות שיפוט במקרים קשים הוא חוסר יכולתו של התובע למצוא תרופה יעילה בבית משפט של מדינה אחרת (וראו עניין ורבר [5], בעמ' 846–847). כך גם אצלנו. דומה כי בבחינת הלכה היא כי יש ליתן משקל בהקשר הנדון לעובדה כי שלילת סמכותו של בית הדין הרבני בישראל להכריע בגירושיהם של בני זוג עלולה לגזור על אישה שבעלה מסרב ליתן לה גט שלא כדין עגינות שלא יהיה לה מרפא בכל ערכאה שיפוטית אחרת. שיקול זה הוא, לטעמי, שיקול נכבד ורב ערך.

17. סרבנות הגט היא תופעה קשה ומורכבת, ולצערנו אינה חדשה לנו. היא כרוכה בפגיעה קשה וכואבת באישה הנותרת כבולה לנישואין שאין היא מעוניינת בהם עוד: חירותה נפגעת, כבודה ורגשותיה נפגעים וזכותה לחיי משפחה נפגעת גם היא. זכויות אלה הוכרו בשיטתנו כולן כזכויות הנהנות ממעמד חוקתי וראשון במעלה (וראו: סעיפים 2, 4, ו-5 לחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו; בג"ץ 7052/03 עדאלה – המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל נ' שר הפנים [13]). בתוך כך נפגעת גם זכותה של האישה לאוטונומיה,

זכותה של האישה להגשים עצמה כאדם חופשי, זכותה לבחור את גורלה, לכתוב את סיפור חייה – להחליט, היא ורק היא, אם ומתי יבוא על סיומו קשר נישואין שאין היא רוצה בו עוד ואם ומתי תבחר לקשור עצמה בקשר כזה בשנית. ויפים בהקשר זה הדברים הבאים, הגם שנאמרו בהקשר שונה ואחר מזה שבענייננו:

א

"כל אישה, כל אדם, זכאים לכתוב את סיפור חייהם כרצונם ועל-פי בחירתם – כל עוד אין הם פולשים לתחומו של הזולת – והיא האוטונומיה של הרצון החופשי. כי ייכפה על אדם ללכת בדרך שלא איווה ללכת בה, תיפגע האוטונומיה של רצונו החופשי. אכן, זה גורלנו, גורל האדם, שעושים וחדלים אנו כל העת שלא-מרצון חופשי, ועל דרך זו נמצאת האוטונומיה של רצוננו חסרה. ואולם במקום שהפגיעה באוטונומיה של הרצון החופשי פגיעה עמוקה היא, או-אז יתערב המשפט ויאמר את דברו. [...]"

ב

ג

האוטונומיה של הרצון החופשי נגזרת מתוך כבוד האדם והיא בתשתית חשיבתנו המשפטית. כבוד האדם משמיע אדם חופשי – לא בכדי תְּכַרְוּ הכבוד והחירות וירדו אל חוקי-יסוד: כבוד האדם וחירותו – והוא אדם שהמשפט מקנה לו זכות וחופש להתוות את מהלכיו בדרכו-שלו" (דברי השופט מ' חשין בע"פ 115/00 טייב נ' מדינת ישראל [15], בעמ' 329–330).

ד

בהקשרנו שלנו, ראוי להזכיר גם את דברי השופט (כתוארו אז) מ' אלון עוד לפני למעלה משני עשורים, כי "מניעתה של עגינות אשה הוא עקרון יסודי, שהוא על-פי תפיסותינו, מבין הערכים הבסיסיים שלנו" (בג"ץ 852/86 אלוני נ' שר המשפטים [16], בעמ' 74, להלן: עניין אלוני). הצורך לפעול לשחרור האישה מכבלי עגינותה וליתן מזור למצוקתה מקבל משנה תוקף ככל שהדבר נוגע לבני זוג יהודים החיים מחוץ למדינת ישראל, מרחק אלפי מילין ממנה. זאת, מאחר שבשונה מבתי הדין הרבניים בישראל – שהם בעלי סמכות שיפוט מלאה וייחודית בנושא נישואין וגירושין, שלרשותם סמכויות אכיפה ושפסקי דינם מחייבים ומוצאים לפועל מטעם רשויות המדינה – בתי דין רבניים במקומות אחרים בעולם נעדרים סמכות שיפוט מטעם חוק המדינה. ואף שמוסמכים הם מבחינה הלכתית להורות על גירושיהם הדתיים של בני זוג יהודים, אין בכוחם

ה

ו

ז

לכפות על בעלי דין להופיע לפניהם או לציית לפסקי דינם (עניין אלוני [16]),
בעמ' 73). יפים לעניין זה דברי השופטת א' פרוקצ'יה בעניין סבג [7]:

א "תופעת סרבנות הגט והעגינות בתחום המעמד האישי של בני-זוג
יהודים היא קשה וכאובה. היא כרוכה במצוקה אנושית עמוקה לבני-
זוג יהודים בישראל. היא קשה שבעתיים לבני-זוג יהודים, אזרחים
ותושבים במדינות חוץ, שבהן אין נתונים בידי בתי-הדין הרבניים
המקומיים אמצעי כפייה ישירים שבאמצעותם ניתן להתמודד בדרך
ב יעילה עם תופעת סרבנות הגט, בדומה לאמצעים הנתונים בידי בית-
הדין הרבני בישראל לכפיית מתן גט בהתקיים התנאים הראויים
לכך" (שם [7], בעמ' 829).

ג ההבדל בין בתי הדין הרבניים בישראל לבתי הדין מחוץ לישראל הוא אפוא,
דברי השופט מ' אלון בעניין אלוני [16]: "הבדל מהותי, היורד לשורשו של
עניין" (שם [16], בעמ' 73). עמד על הדברים בכהירות גם השופט י' זמיר בעניין
ורבר [5]:

ד "שום בית-דין דתי בעולם, מחוץ לבית-הדין הרבני בישראל, אינו
מוסמך להפעיל סמכות ממלכתית וליתן פסקי-דין לגירושין דתיים
שיהיו מוכרים וניתנים לביצוע במדינות אחרות כמו בישראל.
בנסיבות כאלה, הקשחת התנאים הנדרשים כדי להקנות סמכות בין-
לאומית לבית-הדין הרבני תהיה בלתי רצויה. יהיה בה משום מתן
ה פרס לבן-זוג אחד המבקש לגרום עגינות לבן-הזוג האחר, באמצעות
התחמקות משיפוטה של הערכאה האפקטיבית, היא בית-הדין הרבני
בישראל" (שם [5], בעמ' 846).

ו על זאת אוסיף אני גם כי מדינת ישראל, כמדינה יהודית ודמוקרטית,
ז כמדינת העם היהודי, אינה יכולה ליתן יד לתוצאה קשה שכזו. על רקע כל זאת,
קבעה פסיקת בית משפט זה מפורשות לעניין תנאי ההימצאות בישראל כי
"עוצמתה של הזיקה בין בעלי-הדין לבין ישראל – זו זיקה הנדרשת להקניית
סמכות לבית-הדין הרבני – תיגזר מנסיבותיו של כל עניין ועניין, ולא פחות מכך
ז מן הצורך – הדוחק לעתים – לעזור למי שנותר ומושיע אין לו", וכי, בסיכומו
של דבר, "הכרעה בשאלת הזיקה מותירה מרחב-תמרון רחב לבית-המשפט

בנסיבותיו של כל עניין ועניין תוך שימת-לב לנושא העגינות ולשאלות אחרות הנדרשות לעשיית צדק בין בעלי-הדין" (עניין חג'ג' [6], בעמ' 228). דברים אלה נכונים, לטעמי, לא פחות לצורך ההכרעה בשאלת הזיקה הנדרשת על פי תנאי התושבות שבענייננו. גם בחינתו של תנאי זה צריך שתיעשה תוך בחינת נסיבותיו הקונקרטיות של המקרה, תוך מתן משקל ראוי לשיקולי הגינות וצדק, הן במישור החברתי והן במישור האישי, וכך שלא יוותר בידיים ריקות מי שזקוק וזכאי לסעד ואין לו כל מוצא אחר.

מן הכלל אל הפרט

מהי מידת הזיקה של בני הזוג דנן לישראל והאם די בקשריהם אליה כדי לקיים את תנאי הסמכות שלפיו יש לראות בהם תושבי המדינה? זו כאמור השאלה העיקרית שבה עלינו להכריע.

18. בפתח הדברים אציין כי אין לקבל, לטעמי, את טענת המשיבה שלפיה העובדה שהעותר הכיר בסמכות בית המשפט לענייני משפחה מלמדת כי הכיר גם בסמכותו של בית הדין הרבני להכריע בהליך הגירושין ביניהם. ראשית, אין זה מדויק לומר כי העותר פתח ביוזמתו בהליכים נגד המשיבה בבית המשפט לענייני משפחה, שכן בקשתו למתן צווים זמניים נגדה הוגשה במסגרת התביעה שהגישה היא נגדו ואשר בה ביקשה – ואף קיבלה – צווי מניעה זמניים. נוסף לכך, הגם שבכתב ההגנה שהגיש אכן הכיר העותר בכך שבית המשפט לענייני משפחה רכש סמכות בינלאומית לדון בתביעה, הרי שהוא טען שם גם כי בית משפט זה אינו הפורום הנאות לדון בתובענה, ומכל מקום, בין כך ובין כך, סמכות השיפוט של בית הדין הרבני בישראל בנושא נישואין וגירושין מותנית בתנאים אחרים מאלה שמכוחם רוכש בית משפט אזרחי בישראל סמכות מבחינה בינלאומית. משאין מחלוקת כי העותר לא הביע את הסכמתו לשיפוטו של בית הדין הרבני בהתאם לסעיף 9 לחוק השיפוט, אין לומר כי הסכים לכך מכוח הכרתו בסמכותו של בית המשפט לענייני משפחה.

19. כעת – לגופם של הדברים: העותר והמשיבה אינם מתגוררים בישראל דרך קבע, ולמעשה לא התגוררו בה באופן קבוע מעולם. אף על פי כן, כאמור, בהתאם לקביעותיהן העובדתיות של שתי ערכאותיו של בית הדין הרבני ואשר לגביהן אין למעשה מחלוקת, במהלך השנים נהגו בני הזוג לבקר בישראל כמה

פעמים מדי שנה, וכך עשו גם בתקופה שבטרם הגשת התביעה לבית הדין. השניים הם גם בעלי רכוש רב וניכר בישראל, הכולל בין היתר דירה בעיר אשדוד, שבה נהגו להתגורר במהלך שהותם בארץ, וכן חשבונות פעילים בבנקים בישראל וכספות בישראל. הלכה למעשה, כך נמצא, היקף נכסיהם של בני הזוג בישראל גדול מזה שבגוואדלופ שבה התגוררו או בכל מקום אחר בעולם. זאת ועוד. לבני הזוג משפחה בישראל. אביו של העותר הובא לקבורה בישראל, ולטענת המשיבה – רופאיו של העותר נמצאים בארץ. כפי הנראה הייתה כוונתם – בטרם עלו יחסייהם על שרטון – לחיות כאן את שארית חייהם. מדובר אפוא בזיקה ממשית – רכושית, משפחתית ונפשית – לישראל, זיקה שדומה כי אין לבני הזוג כמותה, בעוצמתה ובמהותה, לשום מדינה אחרת בעולם.

בני הזוג מתגוררים בנפרד זה מזו במשך תקופה ארוכה, ולאחר שהעותר הכיר בקרע בלתי הפיך שחל ביחסיהם, הותרו זה מכבר נישואיהם האזרחיים על ידי בית משפט בצרפת. לאור הצהרת העותר כי הנושאים הרכושיים אינם אלה העומדים במוקד סירובו להתדיין בבית הדין, דומה כי, בנסיבות האמורות, התרת נישואיהם הדתיים של בני הזוג היא כעת בעיקרה אקט פורמלי. העותר לא נתן נימוק ברור כלשהו לסירובו ליתן למשיבה גט, אף שנישואיהם האזרחיים כבר הותרו. הוא לא הביא כל הסבר מניח את הדעת לסירובו להתדיין לפני בית הדין בישראל, וכך גם לסירובו להיענות להצעת הפשרה שהציע בית הדין הרבני הגדול ולפיה בית הדין בצרפת הוא שידון ויכריע בגירושיהם. עוד יש לציין בהקשר זה כי, בהתאם לקביעת בית הדין הרבני, אף שבית הדין הרבני בצרפת הוא בעל סמכות לקנוס אדם שהתגרש בגירושין אזרחיים ומסרב ליתן גט לגרושתו, הרי שסמכות זו מעלה חשש לכשרות הגט מבחינה הלכתית. בנסיבות אלה, ובפרט על רקע העובדה כי בית הדין הרבני בישראל הוא כעת הערכאה המשפטית האפקטיבית היחידה לשחרור המשיבה מן העגינות שהעותר מבקש לגזור עליה, הרי שכמו שתי ערכאות בית הדין הרבני סבורה אף אני כי זיקתם של בני הזוג למדינת ישראל היא מספקת לצורך הקביעה כי בית הדין הרבני בארץ הוא בעל סמכות להכריע בגירושיהם. נוסף על כך, בהתחשב בעובדה כי הליך גירושיהם האזרחיים של בני הזוג הסתיים זה מכבר וכי במצב הנתון בית הדין הרבני בישראל הוא, כפי הנראה, היחיד שבכוחו להביא לתוצאה שתעלה

בקנה אחד עם פסיקת בית המשפט האזרחי, סבורני כי אין לקבל אף את טענת העותר שלפיה אין הוא הפורום הנאות להכריע בגירושיהם הדתיים.

א. 20. ויודגש, אכן, אין להקל ראש בכך שצו עיכוב היציאה מן הארץ שהוטל על העותר כרוך בפגיעה בחופש התנועה שלו – זכות הנהנית ממעמד חוקתי בישראל בהתאם לסעיף 6(א) לחוק-יסוד: כבוד האדם חירותו. ואולם, כפי שהוזכר בהקשר זה בדיוק בעניין פלונית [4], אין לשכוח כי כשאר הזכויות, אין זכות זו זכות מוחלטת אלא יחסית (שם [4], בעמ' 292, וההפניות שם). מכל מקום, לאור כל האמור לעיל – ובין היתר, על רקע סירובו של העותר להיענות להצעות הפשרה השונות שהוצעו לו על ידי בתי הדין ועל רקע העובדה כי בידיו שלו מצוי המפתח לשינוי מצבו ולשחרורו המידי מעיכובו בארץ – אני סבורה כי על זכותו זו של העותר לסגת מפני זכותה של המשיבה להשתחרר מעגינותה, כחלק מזכותה לחירות, לכבוד ולחיי משפחה.

דעתי היא אפוא כי, בנסיבות העניין, בצדק ראו בתי הדין בבני הזוג כמי שמקיימים את תנאי התושבות בישראל, בין לפי סעיף 1 לחוק השיפוט בין לפי סעיף 4 לחוק זה. מכאן, כי בדין קנה בית הדין הרבני סמכות לדון בתביעת הגירושין שהגישה המשיבה נגד העותר ואשר מכוחה הוצא נגדו צו עיכוב היציאה מן הארץ.

ה. אציע, אם כן, לחבריי לדחות את העתירה, ובנסיבות העניין – להימנע מליתן צו להוצאות.

השופט ס' ג'ובראן:

אני מסכים.

השופט ח' מלצר:

1. מסכים אני לתוצאה שאליה הגיעה חברתי, השופטת ע' ארבל. עם זאת, הגעתי לתוצאה בדרך שונה מדרכה. להלן אסביר את מהלך מחשבתי ואת הדרך שבה בחרתי לבסס את הכרעתי.

2. חברתי, השופטת ארבל, ביססה את חוות דעתה המקיפה והמחדשת על הוראתו של סעיף 1 לחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), התשי"ג-1953 (להלן: חוק השיפוט או החוק), שבגדרו נקבע כי ענייני נישואין וגירושין של יהודים בישראל יהיו בשיפוטם הייחודי של בתי הדין הרבניים, בין השאר, בהתקיים (על פי אחת החלופות) זיקת תושבות של בני הזוג לישראל. שאלה נוספת שאליה התייחסה חברתי היא שאלת מקור הסמכות הבינלאומית של בית הדין הרבני לדון בתביעות גירושין לפי חוק השיפוט, ובפרט מקור הסמכות של בית הדין בהקשר של נסיבותיו המיוחדות של המקרה העומד לדיון לפנינו. בנושא זה הפנתה חברתי לסעיף 4 לחוק השיפוט, שעוסק בסמכות מבחינה בינלאומית בתביעת גירושין (שהוסף בתיקון מס' 3 לחוק, ס"ח 2025 התשס"ה 10.8.2005), עמ' 942, בעמ' 945) ואשר הרחיב את הסמכות המוקנית לבית הדין לפי סעיף 1 לחוק. סעיף 4 הנ"ל קובע כי בית הדין הרבני רוכש סמכות בינלאומית בתביעה לגירושין בין בני זוג יהודים שנישאו על פי דין תורה אף מקום שאין מתקיימות הדרישות לגבי הסמכות הנדרשות לפי סעיף 1 לחוק, וזאת בהתאם לזיקות המפורטות בסעיפים 4א(א)–4א(ב) לחוק. חברתי הפנתה בהקשר זה להוראת סעיף 4א(א)(1), שעליו הסתמכו גם שתי ערכאות בית הדין הרבני, הקובע כדלקמן: "בלי לגרוע מסמכויות השיפוט לפי סעיף 1, לבית דין רבני יהיה שיפוט ייחודי בתביעה לגירושין בין בני זוג יהודים שנישאו על פי דין תורה, בהתקיים אחת מהזיקות האלה: "מקום מושבו של הנתבע בישראל". הוראה זו יש לקרוא בשם לב לאמור בסעיף 4א(ו) לחוק, הקובע כי לעניין הזיקות המנויות בסעיף 4א, המונח "מקום מושב" של אדם הוא "המקום שבו נמצא מרכז חייו, או מקום מגוריו הרגיל". חברתי השופטת ארבל הטעימה ש"בין אם נבחן את הדברים לאור הוראת סעיף 1 ובין אם נבחנם לאור הוראת סעיף 4 [ובפרט סעיף 4א(א)(1)], לצד סעיף 4א(ו) כאמור – ח' מ', שאלת תושבותם של בני הזוג, הזהה למעשה לשאלת מקום מושבם, היא המונחת לפתחנו" (פסקה 10 לחוות דעתה). לכן, לשיטתה, התוצאה שאליה נגיע בין שנסתמך על סעיף 1 לחוק ובין שנסתמך על סעיף 4א(א)(1) תהא זהה. אני סבור כי ניתן לבסס את התוצאה רק בהתבסס על סעיף 4א(א)(1) לחוק, מהטעמים שמנתה השופטת ארבל בהתייחס לסעיף 1 לחוק ומשיקולים נוספים שאפרט להלן.

T

3. לפי סעיף 1 לחוק השיפוט, רכישת סמכותו של בית הדין הרבני לדרון בענייני נישואין וגירושין מותנית בכך שהמתדיינים לפניו יהיו "יהודים בישראל" (הדרישה הטריטוריאלית) ובכך שתהיה להם אחת משתי הזיקות האישיות: "אזרחי המדינה, או תושביה" (לדיון מקיף בחוק השיפוט ובהצעות החוק שקדמו לו ראו: אשר מעוז "סמכותם האקסטרא-טריטוריאלית של בתי הדין הרבניים" [23], להלן: מעוז; אריאל רוזן-צבי "הסמכות הבינלאומית של בתי-משפט ובתי הדין הרבניים בענייני נישואין והתרתם" [24]).

א

ב

4. הסוגיה העומדת לפנינו, בשלב זה, היא אם רכש בית הדין הרבני סמכות – מכוח סעיף 1 לחוק השיפוט – לדרון בעניינם של בני הזוג, ובפרט השאלה היא אם בני הזוג מקיימים את הזיקה האישית של תושבות לפי סעיף 1 לחוק. חברתי השופטת ארבל משיבה לשאלה זו בחיוב וקובעת שבני הזוג הם תושבי ישראל מכוח זיקתם ההדוקה והממשית למדינת ישראל. על כך הוסיפה חברתי, אגב פרשנות, שיקול שבמדיניות: "על רקע העובדה כי בית הדין הרבני בישראל הוא כעת הערכאה המשפטית האפקטיבית היחידה לשחרור המשיבה מן העגינות שהעותר מבקש לגזור עליה [...] זיקתם של בני הזוג למדינת ישראל היא מספקת".

ג

ד

גישתי שונה, כאמור. לדעתי, אין להתבסס לענייננו על זיקת התושבות הכלולה בסעיף 1 שבחוק. מסקנתי זו מבוססת על טעמים מספר:

(א) ההלכה המקובלת לעניין פרשנות המונח "תושביה" שבסעיף 1 לחוק השיפוט היא כי נדרשת "ישיבת קבע בישראל" ולא ניתן להסתפק בזיקות חלופיות לצורך קיומה של דרישת התושבות בחוק (ראו: השופט ח' כהן בבג"ץ 129/63 מטלון נ' בית הדין הרבני [13], בעמ' 1651; בג"ץ 95/63 פלונית נ' בית הדין הרבני [11], בעמ' 2228; השופט א' ויתקון בבג"ץ 228/64 פלונית נ' בית הדין הרבני [12], בעמ' 147, והשופט ח' כהן, שם [12], בעמ' 156, ולאחרונה: בג"ץ 7075/04 פלונית נ' פלוני [4], פסקה 6 לחוות דעתה של חברתי השופטת נאור, להלן: עניין פלונית; בג"ץ 6751/04 סבג נ' בית הדין הרבני הגדול לערעורים [7], בעמ' 831, חוות דעתה של חברתי השופטת פרוקצ'יה; מעוז [23], בעמ' 81 ה"ש 3; מנשה שאוה הדין האישי בישראל [22], בעמ' 76–77, 357).

ה

ו

ז

(ב) אכן, הדיבור "תושב" מופיע בחוקים אחדים. בחלקם, הוראתו של הביטוי "תושב" כוללת אף מקרים שבהם קיימת זיקה ממשית, שאינה חייבת לכלול בהכרח מגורים של קבע. חלופה פרשנית זו בוחנת היכן מצוי "מרכז חייו" של האדם והיא נבחנת על פי מכלול הקשרים (הסובייקטיביים והאובייקטיביים), שיש בהם כדי ללמד לאיזו מדינה יש לאדם מירב הזיקות. בסעיף 1 לחוק השיפוט, הדיבור "תושביה" אמנם אינו מוגדר ועל כן יש לפרשו על פי התכלית המונחת ביסוד ההסדר הנורמטיבי. לאור פסיקה עקבית בבית משפט זה, שהורה שאין להוציא את המונח האמור מכדי פשוטו ושנדרש שבני הזוג יישבו בישראל ישיבת קבע, הרי שלא מצאתי שיש מקום לסטות מהלכה זו (לרבות ההקלות שחלו בה, למשל בעניין פלונית [4]) ולבחון את תושבותם של בני הזוג לאור מכלול זיקותיהם לישראל – לצורך הדיבור "תושביה" הנזכר בסעיף זה.

עמדתה הפרשנית של חברתי השופטת ארבל שונה. לשיטתה, בנסיבות המיוחדות של המקרה הנוכחי, יש מקום לאמץ גישה פרשנית חדשה ולהגמיש עוד את הוראתו של המונח הנ"ל "על רקע חלוף הזמן, שינויי העתים, הדינמיות והמוביליות (או הניעות), המאפיינות כיום יותר מבעבר את חייו בכלל ואת נושאי התושבות והמגורים בפרט" (פסקה 13 לחוות דעתה, ראו שם ההפניה לעניין פלונית [4]).

התפישה הכללית הנ"ל מקובלת עליי. עם זאת, ולמרות הדינמיות והמוביליות, המאפיינים את "הכפר הגלובלי" שבו אנו חיים, אין לאמץ, לשיטתי, גישה פרשנית חדשה בהקשר של סעיף 1 לחוק, וזאת – לנוכח ההסדר החדש שנקבע בתיקון מס' 3 לחוק השיפוט. בהסדר זה גילה המחוקק דעתו שראוי להחיל כלל גמיש באשר לזיקת התושבות לעניין סמכות השיפוט בתביעות גירושין בלבד, ורק כמסגרת זו הורחבה סמכותו של בית הדין הרבני מחוץ להסדר הקיים בסעיף 1. מטרת המחוקק בהרחבה האמורה הייתה להגמיש את זיקת סמכות השיפוט של בית הדין הרבני, בין השאר, כדי להילחם בתופעה הקשה של העגינות ובה בעת לאזן הרחבה זו בכך שהיא תוגבל רק לתביעות גירושין או לתביעות להסרת מניעה להינשא כדין תורה (בהקשר זה, נשללה אפילו הסמכות לדון בעניינים הכרוכים בגירושין, לפי סעיף 3 לחוק השיפוט – ראו סעיף 4א(ה) לחוק, הקובע כי: "אין בהוראות סעיף זה כדי להקנות לבית הדין הרבני סמכות שיפוט בעניינים הכרוכים בגירושין").

תמיכה לגישתי זו מצאתי בחוק השיפוט עצמו, שקבע כי יש לפרש את המונח "מקום מושב" בסעיף 4 בלבד ככולל גם את מרכז חייו של אדם, הגם שאינו מקום מגוריו הרגיל. אסביר: בתיקון 3 לחוק, אשר הוסיף את סעיף 4א הדין בסמכות בית הדין הרבני מבחינה בין-לאומית בתביעות גירושין, הוכלל גם סעיף הגדרות בסעיף 4א(ו) המורה כדלקמן: "לענין סעיף זה [סעיף 4 לחוק – ח' מ', 'מקום מושב' של אדם – המקום שבו נמצא מרכז חייו או מקום מגוריו הרגיל". מכאן שהסעיף ריבה את החלופה של "מרכז חייו" לענין זיקת התושבות בסעיף 4 בלבד ורק לגביו יפה, לשיטתי, התפישה החדשנית – שאותה פרשה חברתי השופטת ארבל – הגורסת כי בשים לב "לשינויי העתים, הדינמיות והמוביליות" של הזמנים המודרניים בכפר הגלובלי יש לבחון את זיקת המתדיינים לישראל בכל הנוגע לנושאי התושבות והמגורים.

א

ב

ג) הרחבת סמכותם של בתי הדין הרבניים לפי סעיף 1 לחוק השיפוט מעבר לפרשנות שנהגה עד היום עלולה לעורר קשיים אף במישור של המשפט הבינלאומי הפרטי. אבהיר את דברי: הסמכות הייחודית המוקנית לבתי הדין הרבניים לפי סעיף 1 כוללת, כאמור, את כל "עניני הנישואין והגירושין" וכל עניין הכרוך בגירושין, לרבות מזונות לאישה ולילדי הזוג (סעיף 3 לחוק). הצעת חברתי להגמיש את הפרשנות של זיקת המושב לפי סעיף 1 לחוק החל בכל הנושאים הנ"ל, לכאורה אינה מתמודדת עם כללי המשפט הבינלאומי הפרטי המסדיר סוגיות אלה על פי קריטריונים שונים (למשפט הנוהג באיחוד האירופי בעניין סמכות שיפוט בתביעות גירושין ראו: Council Regulation (E.C.) No. [28] [2003/2201, Chapter II, Section 1, art. 3(1)], ולפרשנות הסעיף שם – עיינו: [21] Munro v. Munro). על הזהירות שיש לנקוט בהרחבת סמכותו של בית הרבני – במישור המשפט הבינלאומי הפרטי – ראו דברי השופט מ' חשין (כתוארו אז) בבג"ץ 1480/01 חג' נ' בית הדין הרבני הגדול בירושלים [6], בפסקה 23 לפסק דינו:

ג

ד

ה

ו

"כדרכה בבתי-משפט אזרחיים כן בעניינם של בתי-דין רבניים, חייבת היא המדינה להגביל את סמכותם – בדרך זו או אחרת – לטריטוריה של המדינה, שאין היא יכולה להתיר לעצמה כי בית-דין דתי בתחומיה – הפועל מכוחה – יפרוץ את כל הגבולות המוכרים והמקובלים בקהילייה הבין-לאומית. המדינה חייבת למצוא קשר-

ז

א זיקה ראוי בין המתדיינים לפני בית-דין רבני לבין הטריטוריה של ישראל, קשר-זיקה מתקבל על הדעת ככל שנוהג האומות ומשפט העמים וככל שהמתדיינים-בכוח נוגעים בדבר. חייב שיהא קשר-זיקה שאינו רופף יתר-על-המידה – שמא תשתלט המדינה על מערכות יחסים שאין זה ראוי לה כי תשתלט עליהם – ושלא יהא זה קשר-זיקה צמוד יתר-על-המידה, שמא תחמיץ המדינה מערכות יחסים שראוי לה כי תסדיר אותם" (שם [6], בעמ' 225–226).

ב 5. דומה כי הסמכות המוקנית לבית הדין הרבני לפי סעיף 4א לחוק עונה על ההנחיה הנ"ל שנקבעה בפרשת חג'ג' [6], שכן היא מוגבלת יחסית בהיקפה, ולכן – לכאורה – אין היא מעוררת קושי במישור של המשפט הבינלאומי הפרטי, זאת – משורה של טעמים:

ג ראשית, בית הדין הרבני אינו מוסמך לדון לפי סעיף 4א בעניינים הכרוכים בגירושין (סעיף 4א(ה) לחוק).

ד שנית, בית הדין אינו מוסמך לדון ולהכריע בגירושיהם האזרחיים של בני הזוג, מקום שהוגשה תביעה לבית משפט במדינת חוץ, בטרם ניתן גט פיטורים (סעיף 4א(ב)(2) לחוק). בהערת אגב נציין כאן כי, במקרה שלפנינו, בני הזוג כבר התגרשו אזרחית במקום מגוריהם הרגיל (גוואדלופ).

ה שלישית, תביעה לגירושין לבית הדין הרבני מכוח סעיף 4א(א) לחוק אין בה כדי למנוע מבית משפט מוסמך במדינת חוץ לדון בתביעה לגירושין אזרחיים בין בני הזוג (סעיף 4א(ב)(1) לחוק).

ו רביעית, סמכותו של בית הדין הרבני לדון בגירושין מותנית גם בכך שבני הזוג היהודים נישאו על פי דין תורה (סעיף 4א רישא לחוק). העולה מהאמור מלמד שסמכותו של בית הדין הרבני לפי סעיף 4א לחוק מיוחדת בעיקר לדיון בתביעות גירושין "דתיות" בין בני זוג יהודים שנישאו על פי דין תורה, או בתביעות שמכוח סעיף 4א(ג) לחוק – היא ייחודית לו אל מול ערכאות אזרחיות, שהרי אין לאף בית משפט אזרחי בעולם סמכות לדון באלה (ולהפקיע את הנישואין הדתיים). ראו ע"א 3868/95 ורבר נ' ורבר [5]. מכוח סמכותו הייחודית של בית הדין הרבני בישראל לדון בתביעות אלה – לא רק כלפי בית המשפט

האזרחי הישראלי, אלא כלפי כל ערכאה שיפוטית אחרת בעולם – הרי שאין מתעורר קושי במישור המשפט הבינלאומי הפרטי להרחיב את סמכותו של בית הדין לפי סעיף 4 לחוק באמצעות הרחבת הזיקה הפרסונלית שבחוק.

א

נימוקים אלה מביאים אותנו לשאלה הבאה – האם בית הדין הרבני היה מוסמך לדון כאן, מבחינה בינלאומית, בתביעה הגירושין של המשיבה 1 שהגישה נגד העותר מכוח הסמכות המוקנית לו בסעיף 4 לחוק? על כך אישכר להלן.

ב

סעיף 4א(א)(1) לחוק השיפוט

6. תשובה לשאלה שהוצגה לעיל תימצא במסגרת הזיקות הספציפיות המנויות בסעיף 4א(א)(1) עד (6) לחוק, שהוסף כאמור בתיקון מס' 3 משנת 2005. בני הזוג שלפנינו אינם אזרחי ישראל ולא שהו בה מעבר לתקופות קצרות יחסית לרגל ביקוריהם השונים בארץ. לכן, זיקת הסמכות היחידה הבאה בחשבון לענייננו היא אמנם הזיקה המנויה בסעיף 4א(א)(1), לצד סעיף 4א(ו) המגדיר את הביטוי "מקום מושב", הנזכר בסעיף, ככולל נתבע שמרכז חייו בישראל. וזו לשון הסעיפים הרלוונטיים:

ג

ד

"(א) בלי לגרוע מסמכויות השיפוט לפי סעיף 1, לבית דין רבני יהיה שיפוט ייחודי בתביעה לגירושין בין בני זוג יהודים שנישאו על פי דין תורה, בהתקיים אחת מהזיקות האלה:

(1) מקום מושבו של הנתבע בישראל;

ה

[...]

(ו) לענין סעיף זה, 'מקום מושב', של אדם – המקום שבו נמצא מרכז חייו, או מקום מגוריו הרגיל" (ההדגשות שלי – ח' מ').

ו

הנה כי כן, המחוקק קבע במפורש בסעיף 4א(ו) לחוק, שלעניין סעיף 4 לחוק השיפוט, מקום המושב הוא המקום שבו נמצא מרכז חייו או מקום מגוריו הרגיל. מכאן אנו למדים שהמחוקק הרחיב את תחום השיפוט הבינלאומי של

ז

בתי הדין הרבניים בסעיף זה, כך שהזיקה הפרסונלית הנדרשת כדי לקנות סמכות בתביעה לגירושין כוללת זיקה שאינה דווקא זיקת מגורי קבע, או זיקת מגורים רגילה (השוו לעניין זה גם בהגדה של פסח, המזכירה מדרש אגדה בקשר למגורי בני ישראל בארץ מצרים ומבחינה בין ישיבת קבע לישיבת ארעי – "ארמי אובד אבי וירד מצרימה ויגר שם, מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור שם שנאמר (בראשית מז, ד) ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו [...]"). חוזרת איפוא קושיה לדוכתא – מרכז חיים (שזו החלופה השנייה הנזכרת בהגדרה הנ"ל) – מהו לענייננו.

מרכז חיים לצורך סעיף 4 לחוק – מהו?

7. הדיבור "מרכז חיים" כחלופה ל"מקום מושב" מופיע בחוקים אחדים בישראל בהקשרים חקיקתיים שונים. ביסוד המושג עומדים מכלול הזיקות ומידת העוצמה של הקשרים (הסובייקטיביים והאובייקטיביים) שאותם רוכש האדם בהתייחס למדינת ישראל ואשר ניתן ללמוד מהם כי מרכז חייו של האדם הוא בארץ. כאן המקום להעיר כי במקרים אחרים ראה המחוקק לפרט רשימת זיקות בלתי ממצה בהקשר של הביטוי "מרכז חיים". כך הוא עשה, למשל, בהגדרתו תושבות לצרכים מיסויים לפי פקודת מס הכנסה [נוסח חדש] (בתיקון מס' 132 לפקודה מס הכנסה, משנת 2002), שם נוסף סעיף קטן לסעיף 1 לפקודה וזה מגדיר "תושב ישראל" כך: "(א) לגבי יחיד – מי שמרכז חייו בישראל ולעניין זה יחולו הוראות אלה: (1) לשם קביעת מקום מרכז חייו של יחיד יובאו בחשבון מכלול קשריו המשפחתיים, הכלכליים והחברתיים, ובהם, בין השאר:

(א) מקום ביתו הקבוע; (ב) מקום המגורים שלו ושל בני משפחתו; (ג) מקום עיסוקו הרגיל או הקבוע, או מקום העסקתו הקבוע; (ד) מקום האינטרסים הכלכליים הפעילים והמהותיים שלו; (ה) מקום פעילותו בארגונים, באיגודים או במוסדות שונים;

(2) חזקה היא שמרכז חייו של יחיד בשנת המס הוא בישראל – (א) אם שהה בישראל בשנת המס 183 ימים או יותר; (ב) אם שהה בישראל בשנת המס 30 ימים או יותר, וסך כל תקופת שהייתו בישראל בשנת המס ובשנתיים שקדמו לה הוא 425 ימים או יותר) (ההדגשות שלי – ח' מ').

בהוראות דין אחרות – כמו בהוראת החוק שלפנינו – אין נמצאת הגדרה של הביטוי "מרכז חיים" (ראו, למשל: סעיף 135 לחוק הירושה, התשכ"ה-1965 (להלן: חוק הירושה); סעיף 80 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופוסות, התשכ"ב-1962; תקנה 8(ג) לתקנות שירותי הדת היהודיים (בחירות רבני עיר), התשס"ז-2007; תקנה 5 לתקנות יישום תכנית ההתנתקות (כללים לאישור בקשה ולקביעת תשלום מיוחד), התשס"ו-2005). במקרים כגון אלה – שבהם סתם המחוקק ולא פירש את הוראת המונח "מרכז חיים" – יש לפרשו על פי התכלית החקיקתית המונחת ביסוד ההסדר הנורמטיבי הספציפי. הזיקות הרלוונטיות להגדרת "מרכז החיים" ועוצמתם של הקשרים השונים ישתנו מהקשר חקיקתי אחד למשנהו. כך, לשם המחשה, בענייני התושבות המיסויית, ייתכן שיינתן משקל עיקרי לקשרים העסקיים על פני מקום מגורי משפחתו (ראו, לדוגמה, עמ"ה (מחוזי ב"ש) 517/05 צייגר נ' פקיד שומה אילת [20], שבגדרו קבע השופט י' אלון כי לעניין מבחן התושבות הקבוע בסעיף 11 לחוק אזור סחר חופשי באילת (פטורים והנחות ממסים), התשמ"ה-1985 – מרכז חייו של הנישום לעניין פטור ממס יכול שיהא שונה ממקום מגוריה וממרכז חייה של משפחתו, בשל זיקתו העסקית ההדוקה לאילת).

8. מהי, אם כן, התכלית המונחת ביסוד ההוראה המקנה סמכות לבית הדין הרבני בענייני תביעות גירושין של בני זוג יהודים שנישאו על פי דין תורה מקום שנמצא כי "מרכז חייו" של הנתבע בישראל. לא יקשה למצוא תשובה לשאלה זו, שכן מטרתו המוצהרת של תיקון מס' 3, בסעיף 4, עולה מדברי ההסבר שניתנו על ידי מי שיזם את ההוראה האמורה. אלה קובעים כי התיקון האמור נועד "להביא לכך שמדינת ישראל, כמדינה יהודית ודמוקרטית תסייע, במסגרת הכללים של המשפט הבינלאומי הפרטי, לאותם בני זוג, במיוחד לנשים שהופכות לעגונות כאשר לא נערכים גירושין כדין תורה – לחייב את בן הזוג שאינו מסכים להתיר את הנישואין לפי דין תורה לערוך גירושין כדין תורה". המסקנה הפרשנית העולה מדברי ההסבר הנ"ל ומהרקע לחקיקת התיקון היא שעל בית המשפט לנקוט במקרים אלה גישה פרשנית מרחיבה, אבל זהירה, כך שבית הדין הרבני ירכוש סמכות ראויה על מנת שיוכל להפעיל את סמכותו הממלכתית ולהתיר את האישה מעגינותה באמצעות כלים שהמחוקק העמיד לרשותו, בין השאר, לפי חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין), התשנ"ה-1995.

עד כאן עמדנו על תכלית התיקון ועל הגישה הפרשנית שיש לנקוט לצורך הוראתו של המונח "מרכז חיים" לענייננו. אולם, עתה עלינו לדון עדיין בתכניו של אותו מושג בהקשר שלנו. המונח: "מרכז חיים של אדם", בדומה למושג "תושבות", הוא מושג מסגרת. הוא משקלל בתוכו את מכלול הזיקות המשפחתיות, העסקיות והחברתיות שיש לאדם עם מדינת ישראל. עם זאת, מרכז החיים לצורך זה אינו מצטמצם, לשיטתי, אך לזיקות אובייקטיביות בלבד והוא כולל גם זיקות סובייקטיביות – שעל פיהן ייבחנו כוונתו של האדם והשאלה אם כוונות אלה באו לידי מימוש למעשה. נרחיב בכך להלן.

על הרכיב הסובייקטיבי במושג "מרכז חיים"

9. רבי יהודה הלוי, מגדולי משוררי ישראל בימי הביניים – ביטא בעודו בגלות את עוצמת הזיקה הסובייקטיבית לציון בשירו המפורסם מִכָּל עָרָב. שם אנו קוראים כך:

”לְבִי כְּמִזְרַח וְאֶנְכִי כְּסוּף מֵעָרָב
אֵיךְ אֶטְעֶמָה אֶת אֲשֶׁר אֶכַל וְאֵיךְ יַעֲרָב
אֵיכָה אֲשַׁלֵּם נְדָרֵי וְאֶסְרִי, בְּעוֹד
צִיּוֹן בְּחֶבֶל אֲדוֹם וְאֲנִי בְּכַבֵּל עָרָב
יְקַל בְּעֵינַי עֶזְב כָּל טוֹב סִפְרָד, כְּמוֹ
יְקַר בְּעֵינַי רְאוֹת עֶפְרוֹת דְּבִיר נְחָרָב.”

הנה כי כן, הגם שדומה כי לא ימצא מי שיחלוק שאין די בגעגועים – עזים ככל שיהיו – כדי ליצור מרכז חיים בארץ ליהודי היושב מחוץ לישראל, הרי שתכנון לעלייה ותחילת ביצוע בכיוון זה, יכולים וצריכים לשקול כאן. השאלה היא אפוא מהן הזיקות הרלוונטיות שיש לשקלל לעניין הגדרת המונח "מרכז חיים" בהקשרו של סעיף 4א(1) לחוק השיפוט, ומה משקלן היחסי. פה יש לבחון מהו המשקל שיש להעניק לרכיב הסובייקטיבי בין מכלול הזיקות הקושרות את האדם למדינת ישראל ומהו המשקל היחסי שיש להעניק לרכיב זה, לצד הרכיב האובייקטיבי. בהגדרת התושבות המיסויית בסעיף 1(א)1(1) לפקודת מס הכנסה, קבע המחוקק כי – לצורך קביעת מרכז חייו של יחיד – יש להחשיב את הזיקות האובייקטיביות בלבד, כך שיש להעניק משקל ל"מכלול קשריו המשפחתיים,

הכלכליים והחברתיים", ללא מתן משקל לכוונותיו ולציפיותיו של הנישום. כך, גם בעניין המונח "מושב" שבסעיף 135 לחוק הירושה, קבעה הפסיקה שיש להפנות את מרכז הכובד לרכיב האובייקטיבי וכי "לא כוונתו של האדם או מצבים שהיו בעבר הם הקובעים את מקום מושבו של אדם בשעה מסוימת, אלא אותו מקום, אשר אליו קשור האדם מן הבחינה העובדתית-מעשית, היינו המקום אשר מירב הזיקות העובדתיות כורכות אותו עמו" (ע"א 587/85 שטרק נ' בירנברג [10], בעמ' 230, ועיינו גם דנ"א 1558/94 נפיסי נ' נפיסי [17]), בפסקה 26 לפסק דינו של השופט גולדברג, להלן: פרשת נפיסי).

עם זאת, בהקשר של דיני המעמד האישי, משקלו של הרכיב הסובייקטיבי הוא ניכר הרבה יותר והוא מהווה אמת מידה חשובה לקביעת מקום מושבם של בני זוג, כפי שהורה השופט גולדברג בדיון הנוסף (שהתקיים לפני הרכב מורחב של תשעה שופטים) בפרשת נפיסי [17]:

"גישת היסוד בענייני המעמד האישי מייחסת משקל לרצונותיהם ולציפיותיהם של בני-זוג, ושיקול זה עמד ביסוד העדפתו של עקרון המושב [...] היסוד הסובייקטיבי, היינו, כוונה רצינית וברורה מצד בני הזוג להשתקע בארץ אחרת, יכול לשמש, לעניינו, אמת מידה לקביעת 'מקום מושבם' של בני הזוג" (שס [17], פסקאות 26–28 לפסק דינו של השופט גולדברג, בעמ' 601–602).

אמנם הדברים נאמרו שם בהתייחס למשקל של הרכיב הסובייקטיבי בהקשר לברירת הדין החלה על הסכם ממון בין בני זוג ולעניין זה יש לקשור בין כוונתם הרצינית של בני זוג לעלות ארצה לבין הסכמתם לאמץ את המשפט החל בארץ באשר להסדרים הרכושיים בין בני זוג. עם זאת, גם בתביעות לגירושין לפי סעיף 4א לחוק השיפוט, יש מקום, לדעתי, להעניק משקל רציני לרכיב הסובייקטיבי אף מקום שהרכיבים האובייקטיביים – דוגמת מגורי הקבע הרגילים – מלמדים שקיימים קשרים של ממש למקום אחר. גישה זו תואמת את מטרות החקיקה ואת הגישה הפרשנית הראויה שיש לנקוט במכלול זה, הכול כפי שפירטתי לעיל.

מן הכלל אל הפרט – התקיימותם בענייננו של תנאי הזיקה הנדרשת מכוח

סעיף 4א(1) לחוק

- א 10. במשך כל שנות קשר הנישואין ביניהם, אמנם היו בני הזוג תושביו של האי גוואדלופ – שם הם עבדו והתגוררו – ואין ספק כי אכן יש לבני הזוג זיקות אובייקטיביות ניכרות למקום מגוריהם זה. עם זאת, כפי שהבהרתי לעיל, בהקשרו של סעיף 4א לחוק השיפוט, יש להעניק משקל של ממש גם לזיקותיהם הסובייקטיביות של בני הזוג, וניתן לקבוע, כפי שהחליטו בתי הדין הרבניים שדנו בעניין, כי בני זוג, אשר הוכיחו את כוונתם הרצינית והמגובשת להשתקע בארץ ייחשבו לעניין זה – מושגית – כמי שמרכז חייהם בישראל (השוו פרשת נפיסי [17], בעמ' 599). קביעה זו נסמכת, בין השאר, על העובדה שבני הזוג תכננו שבעתיד יבלו חלק נכבד מזמנם יחדיו בישראל ועל הראיות שהובאו שמהן עולה כי, אכן, במשך שנים, כוונה זו שלהם הוכחה כרצינית. הם אכן שהו בישראל כמה פעמים בשנה והם רכשו דירת מגורים באשדוד, שבה נהגו לשהות במהלך ביקוריהם לאורך השנים. זאת ועוד – לבני הזוג חשבונות בנק בישראל ובהם מופקדים סכומים גבוהים ביותר, ובכלל – מרבית רכושם מוחזק ומנוהל בארץ. אף רופאיו של העותר הם בישראל. כל אלה מהווים אינדיקציות ממשיות לכך שבני הזוג החליטו לקשור את עתידם עם מדינת ישראל, והם מוכיחים כי כוונתם לא הייתה כוונה ערטילאית בלבד. בני הזוג פעלו במשך שנות נישואיהם כדי להוציאה מן הכוח אל הפועל. ער אני לקשיים המתעוררים מהסתמכות על זיקה סובייקטיבית, בעיקר במישור הראייתי (ראו והשוו: Ruth Lamont, *Habitual Residence and Brussels Ibis: Developing Concepts for European Private International Family Law* [27]. עם זאת, במקרה שלפנינו, ברור הוא שלבני הזוג יש קשר הדוק לישראל. במובן, זה נכון לומר שלעניין סעיף 4א לחוק בלבד, מקום מושבו של העותר – קרי, מרכז חייו לצורך הסעיף האמור – הוא בישראל.

ג יג גישה זו ניתן להצדיק אף מנקודת מבט נוספת. לאחר שבני הזוג התגרשו "אזרחית" במקום מגוריהם הקבוע (גוואדלופ) – תביעת הגירושין שלפי דין תורה אכן אמורה להקים בנסיבות שלפנינו סמכות שיפוט בינלאומית לבית הדין הרבני, שכן לעניין זה יש לראות בישראל את מרכז חייו של העותר. הטעם לכך נעוץ בעובדה שהוא נישא למשיבה לפי דין תורה, ומנתון זה – נוסף לזיקות

האובייקטיביות והסובייקטיביות שפורטו לעיל – ניתן להסיק שבהיבטים "הדתיים" של המעמד האישי שלו, הוא מוכן היה לראות בישראל את מרכז חייו. יסוד הדבר בעובדה שניתן לומר כי לנוכח זיקותיו לארץ (היותו בעל דירה בישראל, ביקוריו התכופים, העובדה שעיקר נכסי הזוג מוחזקים בישראל, היזקקותו לרופא אישי בישראל, ועוד) – מרכז חייו "המשפחתיים היהודיים" (בהבדל מהעסקיים) הוא בישראל. ורק פה יש לתביעת הגירושין שעל פי דין תורה אפקטיביות. לגישה זו ניתן אף למצוא הצדקה מבחינת המשפט הבינלאומי הפרטי מכוח התאוריה החדשה, המתפתחת בעולם, בדבר קניית סמכות בינלאומית לצורך יישוב צודק ויעיל של סכסוכים. ראו: מעוז [23], בעמ' 170; מיכאל ויגודה "סמכות שיפוט בעגונות שאין להן זיקה לישראל" [25]; יעד רותם, איריס לושי עבודי "המצאה למורשה בהנהלת עסקים – מה הדין? על התאוריה החדשה של סמכות בין-לאומית" [26], בעמ' 316–318.

הגענו איפוא לסוף הדרך בהקשר לסעיף 4 לחוק. ואולם, נוסף לכל האמור, יש במכלול זה טיעון נוסף – ונפרד – המצדיק את דחיית העתירה, שאותו אציג להלן.

דחיית העתירה בשל כך שלא נתקיים כאן התנאי בדבר סעד הדרוש למען הצדק

נוסף לכל האמור לעיל, ראוי לדחות את העתירה פה גם בשל כך שאין מתקיים כאן התנאי בסעיף 15(ג) לחוק-יסוד: השפיטה, שעל פיו בג"ץ ייענה לעתירה אם הוא רואה צורך ליתן בה סעד למען הצדק.

העותר והמשיבה חיים כמה שנים בנפרד ובית המשפט האזרחי בגוואדלופ התיר את נישואיהם האזרחיים. מנתונים אלה ומהתנהלותו של העותר, כפי שהיא משתקפת גם בפרוטוקולים בבית הדין הרבני, מתעורר חשד כבד שמטרתו של העותר היא להותיר את אשתו בעגינותה (על פי דין תורה), על אף שיש באפשרותו להשליש לה גט (כפוף לתוצאות ההתדיינות) ולצאת מן הארץ. שיקול זה של עגינות הוא רלוונטי לצו עיכוב יציאה מן הארץ, בין השאר, מכוח האמור בסעיף 7 לחוק בתי דין דתיים (כפיית ציות ודרכי דיון), התשט"ו-1956. בית משפט זה לא ייתן את ידו לתוצאה שכזו של עגינות, שקבלת העתירה עלולה לגרום לה, כאשר בנסיבות העניין – אין הסעד נדרש למען הצדק. השוו בג"ץ

669/85 כהנא, ח"כ נ' יו"ר הכנסת [18], פסק דינו של השופט ד' לוי, בעמ' 402–
408. עיינו, על דרך ההיפוך, גם בג"ץ 3511/02 עמותת הפורום לדו קיום בנגב נ'
משרד התשתיות [19], בעמ' 106.

א

12. לאור האמור לעיל ומהנימוקים שפירטתי – נראה לי שיש לדחות את
העתירה.

הוחלט אפוא לדחות את העתירה.

ב

ניתן היום, ג' בתמוז התשס"ח (6.7.2008).

ג

ד

ה

ו

ז